

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«Педагогічний потенціал духовної спадщини Манявського Хресто-
Воздвиженського монастиря у формуванні моральних цінностей молоді»**

студента IV-курсу, групи СОІз-41

предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Грабовецького Юрія Юрійовича

Керівник:

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

Рецензент:

Єгрешій Олег Ігорович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінки ECTS: _____

Члени комісії: _____

Івано-Франківськ – 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОЇ СПАДЩИНИ.....	8
1.1. Поняття духовно-морального виховання у сучасній педагогіці.....	8
1.2. Роль історико-культурної спадщини у формуванні ціннісних орієнтацій молоді та виховний потенціал релігійних традицій та духовних центрів України.....	12
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ДУХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ МАНЯВСЬКОГО ХРЕСТО-ВОЗДВИЖЕНСЬКОГО МОНАСТИРЯ.....	15
2.1. Заснування Манявського Скиту і його роль у розвитку чернецтва, освіти та духовності в Україні.....	15
2.2. Вплив Манявського монастиря на формування морально-етичних цінностей українського народу.....	20
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ МАНЯВСЬКОГО СКИТУ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ.....	25
3.1. Педагогічні умови ефективного використання духовної спадщини у формуванні ціннісних орієнтацій молоді форми та методи.....	25
3.2. Використання уставних принципів Манявського Скиту у формуванні моральних якостей	31
3.3. Аналіз результатів педагогічного впливу: приклади досвіду, проєктів чи виховних заходів.....	36
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства, позначених військовою агресією, соціально-економічними трансформаціями та поширенням масової культури, проблема духовно-морального виховання молоді набуває особливої гостроти. Втрата традиційних ціннісних орієнтирів, розмивання меж між добром і злом, зростання споживацьких настроїв створюють загрози для формування гармонійної особистості. У цьому контексті посилюється увага до історико-культурної спадщини як джерела моральних ідеалів, зразків поведінки та світоглядних орієнтирів. Особливе місце серед таких джерел посідають духовні центри України, зокрема православні монастирі, які упродовж століть виконували не лише релігійну, але й освітню, культурну та виховну місію.

Манявський Хресто-Воздвиженський монастир (Манявський Скит, Великий Скит) є однією з найвизначніших сакральних пам'яток України, яка відіграла виняткову роль у збереженні православної ідентичності, розвитку книжності, церковного співу, іконопису та чернечих традицій. Його устав, заснований на принципах аскетизму, послуху, молитви, праці та мовчання, являв собою цілісну систему духовно-морального самовиховання. Незважаючи на значний історичний та культурний потенціал цієї обителі, її педагогічні аспекти залишаються недостатньо дослідженими, а можливості використання спадщини скиту у формуванні моральних цінностей молоді не отримали системного висвітлення.

Об'єкт дослідження – процес духовно-морального виховання учнівської молоді.

Предмет дослідження – педагогічний потенціал духовної спадщини Манявського Хресто-Воздвиженського монастиря у формуванні моральних цінностей молоді.

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичній розробці педагогічного потенціалу духовної спадщини Манявського Хресто-Воздвиженського монастиря для формування моральних цінностей молоді.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати сутність поняття духовно-морального виховання в сучасній педагогічній науці та визначити його основні складові.
- Дослідити роль історико-культурної спадщини у формуванні ціннісних орієнтацій молоді та розкрити виховний потенціал релігійних традицій і духовних центрів України.
- Висвітлити історію заснування Манявського Хресто-Воздвиженського монастиря (Манявського Скиту) та охарактеризувати його значення для розвитку чернецтва, освіти й духовного життя України.
- Проаналізувати вплив Манявського монастиря на формування морально-етичних цінностей українського народу та його роль у збереженні духовних традицій.
- Визначити педагогічні умови ефективного використання духовної спадщини Манявського Скиту у виховній роботі з молоддю.
- Охарактеризувати форми та методи використання духовно-релігійної спадщини Манявського монастиря у процесі формування ціннісних орієнтацій молоді.
- Дослідити можливості використання уставних принципів Манявського Скиту для формування моральних якостей особистості.
- Проаналізувати практичний досвід, виховні проекти та заходи, пов'язані з використанням духовної спадщини Манявського Скиту, та оцінити їх педагогічну ефективність.
- Розробити рекомендації щодо впровадження духовно-морального потенціалу Манявського Скиту в сучасний освітньо-виховний процес.

Стан дослідження проблеми. Проблема духовно-морального виховання досліджувалася в працях Ю. М. Шевченко, В. І. Абламонової, О. Антонюк, Н.

Васькіної, Г. Остап'юк, І. Юри, І. О. Батарейної, К. В. Плівачук, О. В. Кочкурової, М. Й. Боришевського та інших. Роль історико-культурної спадщини у вихованні молоді висвітлювали П. В. Вербицька, Н. Чорна, Л. М. Воловик, О. М. Водяний, К. В. Ковальська. Виховний потенціал релігійних традицій аналізували В. Петрович, І. Чарікова, О. В. Гузинець, В. Ю. Кришмарел, І. Ломачинська, В. Ужва, С. Совгіра, Г. Гончаренко, О. Колісник. Історії Манявського скиту присвячені праці М. Кугутяка, П. Сіреджука, Д. Степовика, О. Жерноклеєва, І. Альмес, Т. Отковича, Я. Бодоряка, а також зарубіжних дослідників І.-А. Гуріце, Т. Лебер, С. Сеник. Однак комплексного дослідження педагогічного потенціалу духовної спадщини Манявського скиту у формуванні моральних цінностей молоді досі не проводилося.

Нормативно-правова база дослідження ґрунтується на ключових законодавчих актах України, які визначають пріоритети духовно-морального виховання в системі освіти. Конституція України (стаття 53) гарантує право кожного на освіту та передбачає її виховну спрямованість, а стаття 35 закріплює свободу світогляду і віросповідання. Важливим є Закон України «Про освіту» (2017), який визначає духовно-моральне виховання як одну з основних складових освітнього процесу та наголошує на формуванні моральних цінностей особистості.

Стратегічним документом сучасної державної політики у сфері виховання є Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (затверджена наказом МОН України від 06.06.2022 № 527). У цьому документі духовно-моральне виховання розглядається як невід'ємна складова національно-патріотичного виховання. Додаткове підґрунтя становлять Стратегія національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/2019) та Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Ці документи підкреслюють важливість використання історико-культурної та духовної спадщини українського народу у формуванні моральних цінностей молоді.

Окрім того, нормативну основу дослідження складають Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», а також галузеві програми та рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо впровадження духовно-морального виховання в закладах освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використано комплекс методів: теоретичні – аналіз філософської, психолого-педагогічної, історичної та мистецтвознавчої літератури; систематизація та узагальнення наукових підходів; порівняльний аналіз; моделювання педагогічних умов; емпіричні – анкетування, спостереження, аналіз продуктів творчої діяльності учнів.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в тому, що обґрунтовано педагогічний потенціал духовної спадщини Манявського монастиря («Українського Афону») як цілісної системи морально-ціннісного впливу; визначено основні моральні цінності, що закладені в аскетичній, освітній та духовній традиціях скиту (смирення, працелюбство, братолюбство, любов до Бога і ближнього, відповідальність, самодисципліна); розроблено модель використання духовної спадщини Манявського скиту у формуванні моральних цінностей учнівської молоді; визначено педагогічні умови ефективного застосування історико-духовної спадщини монастиря в сучасному виховному процесі ЗЗСО; запропоновано методичні рекомендації щодо організації виховної роботи на основі відвідування монастиря, вивчення його історії та традицій.

Практичне значення роботи. Розроблений комплекс заходів («Духовна мандрівка до Манявського скиту»), методичні рекомендації, таблиці відповідності уставних принципів і моральних якостей, критерії оцінювання сформованості смирення, працьовитості та співчуття можуть бути використані вчителями загальноосвітніх шкіл, викладачами позашкільних закладів, класними керівниками у виховній роботі.

Апробація результатів бакалаврської роботи. Основні положення і висновки бакалаврського дослідження обговорювались на науково-методичних семінарах кафедри богословських наук Івано-Франківського богословського

інституту імені преподобного Феодосія Манявського. Також основні результати бакалаврського дослідження були апробовані на наукових конференціях та читаннях, зокрема на міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання освіти та науки в умовах сучасних трансформацій», в якій я взяв участь з доповіддю на тему: «Еволюція виховного потенціалу Манявського Хресто-Воздвиженського монастиря: від заснування до новітнього відродження».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків (44 с.), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 80 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОЇ СПАДЩИНИ

1.1. Поняття духовно-морального виховання у сучасній педагогіці

У сучасній педагогічній науці виховання розглядається як цілеспрямований процес формування особистості, її ціннісних орієнтацій, світогляду та поведінкових норм. Особливе місце в цьому процесі посідає духовно-моральне виховання, яке в умовах трансформації українського суспільства набуває пріоритетного значення. Аналіз наукової літератури засвідчує, що поняття «духовність» і «моральність» часто розглядаються як взаємопов'язані, але не тотожні категорії. Духовність передбачає спрямованість особистості на вищі смисли, ідеали, цінності, що виходять за межі матеріального буття, тоді як моральність регулює повсякденну поведінку людини через систему норм, правил і принципів [46, с. 476–477].

У науковій праці Ю. М. Шевченко та В. І. Абламонової зазначається, що методологічну основу формування духовно-моральних цінностей молодших школярів становлять системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний та аксіологічний підходи. Дослідники наголошують, що виховний процес має будуватися з урахуванням ситуацій, у яких учень постає перед необхідністю самостійного морального вибору [46, с. 480–481]. Це положення є визначальним для розуміння механізмів педагогічного впливу: зовнішні норми стають внутрішніми переконаннями лише тоді, коли особистість пропускає їх через власний досвід і рефлексію.

Проблему духовно-морального виховання в контексті сталого розвитку особистості досліджують О. Антонюк, Н. Васькіна, Г. Остап'юк, І. Юра. Вони аналізують роль освітнього середовища у формуванні ціннісних орієнтацій молоді та пропонують педагогічні умови для ефективної виховної роботи. На їхню думку, школа має стати осередком, де дитина не лише здобуває знання, але

й навчається розрізняти добро і зло, відповідати за свої вчинки, співпереживати [6, с. 52–53]. Ці ідеї перегукуються з дослідженням І. О. Батарейної, яка стверджує, що мета морального виховання – формування моральної особистості, дії, вчинки, поведінка якої відповідають нормам моралі [7, с. 12].

Значний внесок у розробку проблеми духовно-морального виховання зробили автори навчально-методичного посібника «Виховання духовності особистості» за редакцією М. Й. Боришевського. У цій праці розглядаються соціально-психологічні, психолого-педагогічні та інші чинники й умови, які сприяють вихованню і самовихованню духовності в учнів підліткового та раннього юнацького віку [62, с. 5–6]. Окремої уваги заслуговує дослідження О. В. Кочкурової, яка розглядає духовність як багатогранний феномен, що забезпечує повноцінний розвиток і самореалізацію особистості. Одиницею аналізу духовності дослідниця визначає ціннісні орієнтації [24, с. 93–94].

К. В. Плівачук у своїй статті розкриває сутність духовно-морального виховання як умови ціннісного становлення особистості учня. На формування духовності та моральності впливають суспільство, сім'я як соціальний інститут та навчальні заклади. Провідним завданням сучасної школи є розвиток особистості, зокрема духовно багатой та національно свідомої [35, с. 2–3]. Цю позицію підтримує І. Сіданіч, яка наголошує, що сучасна педагогіка виховання обмежена категорією «особистість», тоді як В. О. Сухомлинський оперував категорією «людина» – життя за масштабом духовної краси [38, с. 284–285].

Для систематизації наукових підходів до визначення духовно-морального виховання доцільно звернутися до узагальнюючої таблиці, яка відображає основні трактування цього поняття (див. Додаток А).

На основі наведених у таблиці підходів можна зробити кілька узагальнень. По-перше, більшість дослідників погоджуються, що духовно-моральне виховання не зводиться лише до передачі знань про моральні норми. Воно передбачає створення таких педагогічних ситуацій, у яких учень самостійно робить вибір і несе за нього відповідальність. По-друге, ключову роль у цьому процесі відіграє освітнє середовище – як школа, так і сім'я, а також позашкільні

заклади. По-третє, у визначеннях простежується зв'язок між духовним розвитком і національною ідентичністю.

Отже, у сучасній педагогіці духовно-моральне виховання розуміється як цілеспрямований процес формування в учнів системи цінностей, яка включає як загальнолюдські моральні норми (доброта, чесність, справедливість, відповідальність), так і духовні ідеали, що ґрунтуються на культурних, релігійних і національних традиціях. Це розуміння є основою для подальшого аналізу ролі історико-культурної спадщини у вихованні молоді.

1.2. Роль історико-культурної спадщини у формуванні ціннісних орієнтацій молоді та виховний потенціал релігійних традицій та духовних центрів України

Історико-культурна спадщина є одним із найпотужніших чинників становлення особистості, її духовного розвитку та формування почуття ідентичності. Пам'ятки історії та культури не лише зберігають інформацію про минуле, але й слугують джерелом моральних уроків, зразків поведінки, взірців служіння ідеалам. У сучасній педагогіці акцентується увага на необхідності залучення молоді до дослідження та збереження спадщини як засобу виховання громадянськості, патріотизму й відповідальності [10, с. 99–100].

П. В. Вербицька у своїх працях доводить, що культурна спадщина є важливим чинником становлення особистості та її духовного розвитку. У процесі дослідження історичного довкілля молодь отримує відчуття належності до історії своєї місцевої громади, вчиться приймати самостійні рішення та прогнозувати майбутнє [11, с. 47–48]. Подібну думку висловлює Н. Чорна, яка наголошує, що об'єкти культурної спадщини закладають фундамент для реконструкції історичної минувшини українського народу, засвідчують його самобутність та окремішність [45, с. 71–72].

Важливим аспектом є формування краєзнавчої компетентності здобувачів освіти. Л. М. Воловик, О. М. Водяний, К. В. Ковальська та Р. І. Бондаренко

розглядають краєзнавчу компетентність як важливу складову сучасної освіти, яка інтегрує знання про природу, населення, економіку та культуру рідного краю. Практичне значення краєзнавчої компетентності полягає у розвитку пізнавальних, практичних і соціально-ціннісних умінь учнів, формуванні патріотизму, відповідальності за збереження природної та культурної спадщини [14, с. 60–61].

У контексті формування ціннісних орієнтацій особливе місце посідають сакральні пам'ятки – монастирі, храми, іконостаси, рукописні книги. Вони не лише є носіями релігійних смислів, але й втілюють естетичні, етичні та національні ідеали. Як зазначає П. Вербицька, соціокультурні активи історико-культурної спадщини можуть забезпечити сталий розвиток суспільства через культурну участь, що формує усвідомлення, толерантність, емпатію, почуття належності, довіру та солідарність [12, с. 39].

Європейський досвід використання культурної спадщини у неформальній освіті представлено в дослідженні A. Siri, A. Di Nuzzo та S. Marchesini. У рамках проєкту xFORMAL розроблено ігрові методики доступу до культурної спадщини, що поєднують знайомство з ландшафтами, музеями та археологічними пам'ятками з фізичними, соціальними та культурними вимірами середовища [58, с. 4–5]. Цей досвід може бути корисним для української педагогіки, особливо в частині залучення молоді до вивчення духовної спадщини.

На основі аналізу наукових джерел можна виділити основні функції історико-культурної спадщини у формуванні ціннісних орієнтацій молоді (див. Додаток Б).

Аналіз функцій, наведених у таблиці, дає підстави для кількох висновків. По-перше, історико-культурна спадщина виконує не лише інформаційну, але й глибинну світоглядну роль, формуючи систему цінностей молодого людини. По-друге, виховний потенціал спадщини реалізується через комплексний вплив на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери особистості. По-третє, особливого значення набуває ідентифікаційна функція, яка в умовах глобалізації та військових викликів стає чинником збереження національної єдності.

Таким чином, історико-культурна спадщина є невід'ємним компонентом змісту духовно-морального виховання. Її педагогічно доцільне використання дозволяє не лише передати знання про минуле, але й сформувати ціннісне ставлення до нього, виховати почуття відповідальності за збереження культурних надбань.

Релігійні традиції є однією з найдавніших форм збереження і трансляції духовно-моральних цінностей. Упродовж століть християнська церква в Україні виконувала не лише релігійну, але й освітню, культурну та виховну функції. Як зазначають В. Петрович та І. Чарікова, християнська церква була об'єднуючим началом, центром культури, освіти й духовності. З переходом України до демократичного державного устрою в системі освіти поширюються тенденції виховання молодого покоління на християнських культурних традиціях [33, с. 2–3].

О. В. Гузинець аналізує сутність духовного та релігійного виховання з позицій історичного досвіду та сучасних педагогічних досліджень. Релігія в сучасному житті відіграє важливу роль, зберігаючи та примножуючи загальнолюдські визначення добра, любові, милосердя, терпимості та прагнення істини. Дослідниця наголошує, що релігія є однією із сфер духовного життя сучасної молоді, а релігійне виховання розглядається як процес розвитку і саморозвитку особистості через прищеплення високих моральних ідеалів [16, с. 58–59].

В. Ю. Кришмарел розглядає питання співвідношення релігії та шкільної освіти. Автор аналізує прийняті у світі моделі взаємодії релігії та освіти та зіставляє їх із ситуацією в Україні. Хоча питання регулювання релігійної освіти вирішені на законодавчому рівні, залишаються проблеми з їх втіленням на практичному рівні [25, с. 123–124]. І. Ломачинська та В. Ужва додають, що в Україні, яка належить до секуляризованого типу держав, найбільш поширеним є визначення релігійної освіти в конфесійному контексті. Автори порушують питання про необхідність деконструкції бінарного поділу світського і конфесійного в освітній сфері [30, с. 70–71].

Важливим аспектом є виховний потенціал релігії як світоглядного орієнтира. С. Совгіра та Г. Гончаренко простежують історичні витoki формування виховного впливу релігії від часів перших філософів-натуралістів до сучасності. Автори порівнюють західний та східний виховні впливи, що дає змогу зрозуміти специфіку формування релігійно-етичних цінностей у різних культурних контекстах [41, с. 23–24].

Духовні центри України – монастирі, лаври, скити – є не лише пам'ятками архітектури, але й осередками духовності, освіти та культури. В. Климов досліджує українські православні монастирі як чинник національної історії, зазначаючи, що в умовах України складність еволюції чернецтва визначалася зовнішніми позамонастирськими, позацерковними чинниками [23, с. 74–75]. В. Хоміцький аналізує діяльність православних монастирів на території Західної України у період 1992–2018 років, наголошуючи, що чернецтво – це підвалини Церкви, а аскетика є рушійною силою, яка допомагає ченцям звершувати свій подвиг [44, с. 108–109].

О. Колісник розглядає інтеграцію християнських цінностей у викладанні навчальних предметів. Головна ідея полягає в тому, що знання лише тоді набувають цінності, коли сприяють формуванню навичок, умінь, світоглядних орієнтирів та цінностей здобувачів освіти. Дослідниця пропонує конкретні критерії вдалої інтеграції: природність встановлення зв'язків, відповідність віковим особливостям учнів, біблійний контекст і практична значущість [53, с. 47–48].

Питання викладання предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх школах України досліджують А. Шкуренко та О. Чучалін. Вони зазначають, що Україна є полікультурною, багатоконфесійною державою, тому важливим є врахування конфесійних особливостей і віросповідання учнів, вибору батьків для своїх дітей відповідних дисциплін духовно-морального спрямування [47, с. 225].

Результати аналізу виховного потенціалу релігійних традицій доцільно узагальнити у вигляді таблиці (див. Додаток В).

На основі наведених у таблиці даних можна зробити такі узагальнення. По-перше, виховний потенціал релігійних традицій реалізується через кілька взаємопов'язаних компонентів: ціннісний, інституційний, традиційний та мистецький. По-друге, духовні центри України (зокрема монастирі) виступають не лише як об'єкти вивчення, але й як чинники формування моральних якостей через власний приклад чернечого подвижництва. По-третє, інтеграція релігійних цінностей у світську освіту потребує врахування полікультурного та багатоконфесійного характеру українського суспільства.

Отже, релігійні традиції та духовні центри України мають значний виховний потенціал, який може бути використаний у формуванні моральних цінностей молоді. Особливе місце серед них посідає Манявський Хресто-Воздвиженський монастир, відомий також як Манявський Скит або Великий Скит, який упродовж століть був осередком православної духовності, освіти та культури.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ДУХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ МАНЯВСЬКОГО ХРЕСТО-ВОЗДВИЖЕНСЬКОГО МОНАСТИРЯ

2.1. Заснування Манявського Скиту і його роль у розвитку чернецтва, освіти та духовності в Україні

Манявський Скит (Хресто-Воздвиженський чоловічий монастир) виник на початку XVII століття в Карпатському регіоні, неподалік сучасного села Манява Івано-Франківської області. Його заснування пов'язане з постаттю видатного православного подвижника – Іова Княгиницького (у миру – Іван Княгиницький). Згідно з даними «Енциклопедії історії України», монастир було засновано у 1606 році Йовом Княгиницьким за підтримки Івана Вишенського [61]. Однак у науковій літературі існують різні датування цієї події. П. Сіреджук зазначає, що перші витoki монастиря оповиті легендами. За народними переказами, його виникнення відносять до XIII ст., коли після Батисового погрому з Києво-Печерської лаври прибули ченці Пахомій та Іоаннікій [40, с. 27].

Іов Княгиницький народився близько 1550 року в Тисмениці (сучасна Івано-Франківська область) у бідній міщанській родині шляхетського походження. Богословську освіту здобув в Унівському студитському монастирі, після чого продовжив навчання в Острозькій академії – одному з найвідоміших освітніх центрів тогочасної України. Після закінчення академії вчителював при дворі князя Василя Острозького [40, с. 28]. Цей період життя майбутнього засновника скиту є показовим для розуміння його світогляду: поєднання глибокої релігійності з освіченістю та педагогічним хистом.

Два важливі етапи в житті Іова Княгиницького пов'язані з Афоном. У молодому віці він двічі побував на Святій Горі в Греції, де прийняв чернецтво під іменем Іезекіїля. На Афоні він прожив 12 років, переймаючи досвід суворого аскетичного життя та вивчаючи чернечі традиції. Т. Лебер у своєму дослідженні реконструює мандрівки Іова Княгиницького між Річчю Посполитою, Афоном,

Молдовою та Московією, наголошуючи, що саме афонський досвід став визначальним для формування його уявлень про чернече життя [54, с. 131–132].

Після повернення на Прикарпаття Іов роздав своє майно бідним і поселився в Унівському монастирі, де прийняв схиму під іменем Йова. За свідченням життєпису преподобного, виявленого Антоном Петрушевичем у Підгірцівському монастирі й опублікованого 1860 року, заново Скит у Маняві було відкрито 1611 року. Того року за допомогою ченця Теодора з Пітрича, шляхтянки українського походження Анастасії з Балабанів Воляновської та Петра Ляховича було зведено першу монастирську церкву Святого Хреста [40, с. 29].

Іов Княгиницький займався не лише будівництвом монастиря, але й активною видавничою та літературною діяльністю. У 1604 році він видав Октоїх. Підтримував листування з визначними культурними діячами свого часу: Іваном Вишенським, Кирилом Транквіліоном-Ставровецьким та іншими. Як літературознавець дав детальний огляд праці «Зерцало богослов'я» Транквіліона-Ставровецького. Історики вважають цей огляд першою спробою української літературної критики. Окрім того, Іов був письменником-полемістом, художником, поліглотом і послом князя Костянтина Острозького [40, с. 27–32].

Іван Вишенський, ім'я якого також пов'язане з заснуванням Манявського скиту, був відомим православним полемістом і письменником кінця XVI – початку XVII століття. У своєму «Посланні до Єпископів» він різко виступав проти унії, називаючи її «гадючою унією», і захищав православну віру [22]. Ця полемічна спадщина мала значний вплив на формування світогляду Іова Княгиницького та утвердження позиції Манявського скиту як осередку православ'я.

М. Кугутяк наголошує, що великий авторитет і впливи Скиту були зумовлені не тільки певною канонічною архетипністю заснування провідних монастирів (харизматична особистість аскета-пустельника, святого Іова), але й дотриманням традиції суворого чернечого життя, згідно зі студійським статутом [29, с. 8]. Дослідник також зазначає, що поява Манявського Скиту припала на період, коли в Європі відбувалися численні реформи монастирського життя,

спрямовані на повернення до первісних ідеалів строгості, суворого дотримання євангельських рад, аскетизму й святості [26, с. 458].

Помер Іов Княгиницький 21 грудня 1621 року, залишивши по собі не лише збудований монастир, але й розроблений статут, який визначав внутрішнє життя скиту на наступні десятиліття. Його постать є прикладом поєднання глибокої віри, освіченості, педагогічного хисту та патріотизму. Як зазначає дослідник М. Кугутяк в інтерв'ю, «монахи Манявського скита вмирали, але не підкорялись імперії», і цей дух незламності був закладений саме засновником обителі [27].

Отже, заснування Манявського Скиту є результатом поєднання кількох чинників: особистої подвижницької діяльності Іова Княгиницького, його афонського досвіду, підтримки православних меценатів та загального європейського контексту реформації чернецтва. Постать Іова Княгиницького виступає взірцем для наслідування в контексті формування духовно-моральних цінностей.

Манявський Скит посідає особливе місце в історії українського чернецтва. Як зазначає М. Кугутяк, уже 1620 року монастир отримав титул ставропігійного від патріарха Константинопольського, а 1628 року – статус протомонастиря (головного) на теренах Руського, Белзького та Подільського воєводств, а також для деяких монастирів, розташованих на територіях сучасних Буковини й Молдови [5, с. 37]. Цей статус свідчив про високий авторитет обителі та її незалежність від місцевої єпархіальної влади, що було особливо важливо в умовах релігійного протистояння.

В. Климов досліджує українські православні монастирі як чинник національної історії, зазначаючи, що в умовах України еволюція чернецтва визначалася не лише внутрішніми факторами, але й зовнішніми позамонастирськими, позацерковними чинниками. Особливістю українського чернецтва було те, що воно часто ставало осередком національно-культурного відродження [23, с. 74–75].

У період розквіту за часів митрополита Петра Могили Манявський скит став потужним духовним і культурним осередком, що налічував до 200 ченців.

Наявність значної бібліотеки та семи храмів, які слугували центрами освіти та книжності, підкреслює масштаби діяльності обителі [61]. За даними дослідження І. Альмес, монастирська книгозбірня була однією з найбільших в ранньомодерній Україні, хоча через брак джерельних матеріалів точний склад бібліотеки невідомий [5, с. 39–40].

Д. Степовик аналізує феномен українського ісихазму на прикладі Манявського скиту. На відміну від візантійського ісихазму, який передбачав повне усамітнення, український варіант ґрунтувався на принципах наслідування Христа й апостолів, тобто на людинолюбстві, братолюбстві, на культурно-виховній, часто жертівній праці – як на рівні побуту в монастирі, так і на рівнях книгописання, книжної мініатюри, ікономалярства. Дослідник наголошує, що наші ісихасти-мовчальники вміли бути самітниками в печерах, але й уміли бути чудовими мандрівниками [42 с. 4–5].

Освітня роль монастиря реалізовувалася через кілька напрямів. По-перше, це школа церковного співу. Як зазначається у джерелі «Розвиток школи церковного співу в Манявському Скиті», засновники монастиря – ігумени Йов Княгиницький та Феодосій – приділяли велику увагу музичній освіті. В унікальних рукописних Ірмолоях, створених у монастирі, зафіксовано зразки церковних мелодій. Вихованці школи діяли в навколишніх містах і селах, підтримуючи дух православ'я, навчаючи дітей співу та поширюючи релігійні знання [4].

По-друге, це книгописна майстерня. Д. Степовик зазначає, що до запровадження друкарства Манявський Скит був одним із поважних центрів книгописання і мистецького ілюстрування рукописів. Книгописні ровесники Пересопницького Євангелія, переписані ченцями Скиту, розходилися галицькими, волинськими землями, сягали Буковини й Румунії [42, с. 5].

По-третє, це іконописна школа. Т. Откович досліджує історію створення Богородчанського іконостаса, створеного Йовом Кондзелевичем для Манявського скиту у 1698–1705 роках. Іконостас визнається вершиною українського сакрального малярства і втілює «суть українського духу» [32, с. 34–

35]. У своїй дисертації дослідник детально аналізує іконографічну програму, стилістику та культурологічний контекст цієї пам'ятки, наголошуючи, що іконостас слугував «Біблією для неписьменних» [65, с. 45–46].

О. Жерноклеєв розглядає Великий скит у духовному житті Європи епохи бароко. Він зазначає, що виникнення Манявського Скиту (1605/6–1612 рр.) відбулося в контексті європейських реформ монастирського життя, спрямованих на повернення до первісних ідеалів строгості, аскетизму й святості. Ці реформи відбувалися практично синхронно як на заході, так і на сході Європи [20, с. 369–370].

Роль Манявського скиту як духовного центру виходила далеко за межі Карпатського регіону. І.-А. Гуріце висвітлює історію Великого скиту як останнього православного монастиря в Галичині після переходу єпархій регіону в католицизм. Автор досліджує зв'язки скиту з молдавським монастирем Сучевіца, який був підпорядкований галицькому скиту з 1648 року [51, с. 323–324].

Для систематизації інформації про основні напрями діяльності Манявського скиту та їх виховний потенціал доцільно представити їх у вигляді таблиці (див. Додаток Г).

Аналіз наведених у таблиці даних дає підстави для кількох висновків. По-перше, діяльність Манявського скиту не обмежувалася суто релігійними функціями. Монастир виконував важливу освітню, культурну та мистецьку місію, стаючи осередком розвитку регіону. По-друге, кожен із напрямів діяльності мав виховний потенціал, який транслиювався назовні – через вихованців школи співу, через поширення книг, через вплив іконостаса на вірян. По-третє, комплексний вплив цих напрямів забезпечував цілісне духовно-моральне виховання як самих ченців, так і мирян, які зверталися до монастиря.

Таким чином, Манявський Скит відіграв визначну роль у розвитку чернецтва, освіти та духовності в Україні. Його діяльність виходила далеко за межі суто релігійного служіння, охоплюючи освіту, культуру, мистецтво та книжну справу.

2.2. Вплив Манявського монастиря на формування морально-етичних цінностей українського народу

Одним із найважливіших елементів внутрішнього життя Манявського скиту був його устав (статут), який визначав норми поведінки, обов'язки та ієрархію ченців. На жаль, оригінал уставу, розробленого Іовом Княгиницьким, не зберігся. Однак, як зазначає М. Кугутяк, його зміст можна реконструювати на основі інших документів, зокрема «Заповіту Феодосія» та описів життя скиту [29, с. 11].

Ігумен Феодосій (Бодоряк) у своєму дослідженні детально аналізує специфіку соціально-ієрархічної організації монастирського життя і побуту в Манявському скиті XVII століття. Автор зосереджується на нормативно-суспільній регламентації монастирського життя, тобто на тих внутрішніх правилах, які визначали поведінку, обов'язки та ієрархію ченців. Саме цей внутрішній уклад, побудований на засадах послуху, праці та молитви, формував зразок морального життя [8].

О. Жерноклеєв досліджує особливості соціальної організації та виховних традицій у Манявському скиті. Він аналізує, як статут і внутрішній уклад чернечого життя, заснований на засадах суворого аскетизму, послуху й молитви, формували специфічний виховний ідеал. Особливу увагу дослідник приділяє тому, як цей внутрішній моральний кодекс трансливався назовні, впливаючи на світогляд мирян і визначаючи етичні норми в навколишніх громадах [21, с. 36–37].

Основними принципами уставу Манявського скиту були:

- суворий аскетизм (помірність у їжі, відмова від матеріальних надбань, фізична праця);
- послух (беззаперечне підкорення ігумену та старшим ченцям);
- молитва (щоденне виконання богослужбового кола, усамітнена молитва);
- праця (фізична праця як форма служіння та засіб утримання монастиря);
- мовчання (збереження внутрішньої тиші для зосередженої молитви).

С. Сенік у рецензії на тритомну монографію М. Кугутяка «Великий скит у Карпатах» зазначає, що устав Іова Княгиницького був складений на основі студійського статуту, який передбачав суворе дотримання чернечих обітниць. Дослідниця підкреслює, що саме завдяки цьому уставу Манявський скит став взірцем для інших православних монастирів [57, с. 296–297].

Важливою складовою уставу була система самовиховання. Як зазначає ігумен Феогност Бодоряк, через вивчення соціальної структури монастиря можна побачити, як чернечий ідеал, втілений у суворих статутах, трансливався назовні, стаючи прикладом для наслідування серед мирян і формуючи в українському суспільстві шанобливе ставлення до духовних цінностей, смирення та праведності [8].

Для узагальнення інформації про основні принципи уставу Манявського скиту та їх значення для духовно-морального самовиховання доцільно представити їх у вигляді таблиці (див. Додаток Д).

На основі наведених у таблиці принципів можна зробити такі узагальнення. По-перше, устав Манявського скиту являв собою цілісну систему духовно-морального самовиховання, яка охоплювала всі аспекти життя ченця – від харчування до молитви, від праці до мовчання. По-друге, кожен із принципів був спрямований на формування конкретних моральних якостей – смирення, працьовитості, відповідальності, самодисципліни. По-третє, ці принципи не були ізольованими, а взаємодіяли між собою, створюючи синергетичний ефект у вихованні особистості.

Отже, устав Манявського скиту можна розглядати не лише як історичний документ, але й як дієву систему формування моральних якостей. Його принципи – аскетизм, послух, молитва, праця, мовчання – мають універсальне значення і можуть бути адаптовані до сучасних педагогічних практик, особливо в контексті виховання самодисципліни та відповідальності.

Вплив Манявського скиту на формування морально-етичних цінностей українського народу був багатоаспектним і тривалим. Упродовж XVII–XVIII століть монастир виступав не лише як релігійний центр, але й як осередок

національної ідентичності, особливо в умовах релігійного та культурного тиску з боку католицької церкви та польської влади.

М. Кугутяк в інтерв'ю наголошує, що Манявський скит був «твердинею духу», яка століттями протистояла насильницькій полонізації та окатоличенню. Дослідник проводить паралель між звичаєм давніх ченців і сучасними подіями, наголошуючи на наступності цих моральних чеснот в історії України [27]. Ця ідея є надзвичайно важливою для розуміння ролі монастиря як чинника збереження національної ідентичності.

Н. Руско досліджує галицьку духовну спадщину в контексті національної релігійності українців. Вона здійснює комплексний аналіз впливу галицької духовної спадщини на процеси становлення української державності та національної ідентичності, розглядаючи її як важливий фактор не лише релігійної віри, але й культури та світогляду [37, с. 87–88]. Манявський скит, розташований у Галичині, є важливою складовою цієї спадщини.

І.-А. Гуріце зазначає, що після переходу галицьких єпархій в католицизм Манявський скит залишався єдиним православним монастирем у регіоні. Цей статус єдиного православного осередку, що не підкорився унії, робив Манявський скит потужним моральним авторитетом і центром притягання для вірних, які прагнули зберегти православну ідентичність [51, с. 326–327].

Ігумен Феогност (Бодоряк) досліджує відродження діяльності Скиту Манявського у XX–XXI століттях. Він зазначає, що зусиллями науковців Карпатського національного університету імені Василя Стефаника під керівництвом професора М. Кугутяка проведено значну пошукову роботу щодо вивчення історії Скиту. Маловивченими у наукових працях є перебіг подій, що реконструює діалог церкви та органів влади щодо зміни призначення та власника монастиря, обставини відродження [9]. Це свідчить про те, що інтерес до спадщини скиту не згасає, а його вплив на суспільну свідомість триває й донині.

Формування морально-етичних цінностей під впливом Манявського скиту відбувалося через кілька каналів:

– через безпосереднє чернече служіння та приклад аскетичного життя;

- через богослужіння та літургійну практику;
- через навчання дітей грамоти та співу;
- через поширення книг та рукописів;
- через сакральне мистецтво (іконостас, ікони, архітектуру);
- через паломництва та контакти мирян з монастирем.

В. Хоміцький аналізує діяльність православних монастирів на території Західної України у період 1992–2018 років, зазначаючи, що чернецтво – це підвалини Церкви, а аскетика є рушійною силою, яка допомагає ченцям звершувати свій нелегкий подвиг. Автор зазначає, що регіоном активного поширення чернецтва стали області із найвищим рівнем релігійності населення – Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Закарпатська [44, с. 108].

В. Климов додає, що за свою майже тисячолітню історію український монастир як специфічний релігійний інститут, націлений на реалізацію ідеї досконалого християнського життя через самоізолювані форми життєорганізації, пережив досить складну еволюцію [23, с. 73–74].

Серед конкретних цінностей, які формувалися під впливом Манявського скиту, можна виокремити:

- вірність православній вірі як основі національної ідентичності;
- смирення та послух як чесноти, що протистоять гордині та егоїзму;
- працьовитість як форму служіння Богу та спільноті;
- відповідальність за збереження віри та культури;
- співчуття та милосердя до ближніх;
- жертівність та готовність захищати віру.

Таким чином, вплив Манявського монастиря на формування морально-етичних цінностей українського народу був глибоким і багатограним. Упродовж століть він виступав не лише як релігійний центр, але й як осередок національно-культурного відродження, зразок для наслідування та джерело моральних чеснот. Його спадщина продовжує впливати на свідомість українців і в сучасних умовах, що підтверджується активним відродженням монастиря та науковим інтересом до його історії.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ДУХОВНОЇ СПАДЩИНИ МАНЯВСЬКОГО СКИТУ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ

3.1. Педагогічні умови ефективного використання духовної спадщини у формуванні ціннісних орієнтацій молоді, форми та методи

Ефективне використання духовної спадщини Манявського скиту у формуванні ціннісних орієнтацій молоді потребує створення низки педагогічних умов. Ці умови охоплюють організаційні, змістові, методичні та психолого-педагогічні аспекти виховної роботи. Їх реалізація забезпечує системність, цілеспрямованість та результативність педагогічного впливу.

Першою педагогічною умовою є інтеграція матеріалів про Манявський скит у зміст навчальних дисциплін гуманітарного циклу. Як зазначає О. Колісник, інтеграція християнських цінностей у викладання навчальних предметів має здійснюватися на засадах компетентнісного підходу. Головна ідея полягає в тому, що знання лише тоді набувають цінності, коли сприяють формуванню навичок, умінь, світоглядних орієнтирів та цінностей здобувачів освіти [53, с. 46–47]. Історія Манявського скиту може бути інтегрована у викладання історії України (тема розвитку чернецтва та релігійного життя), української літератури (вивчення творів Івана Вишенського, житійної літератури), християнської етики (теми смирення, послуху, працьовитості), музичного мистецтва (знайомство з церковним співом та Ірмолями) та образотворчого мистецтва (вивчення Богородчанського іконостаса).

Другою умовою є врахування вікових особливостей учнів при доборі змісту та форм роботи. У навчально-методичному посібнику «Виховання духовності особистості» за редакцією М. Й. Боришевського наголошується, що виховання духовності в учнів підліткового та раннього юнацького віку потребує врахування їхніх психологічних особливостей – прагнення до самостійності, формування світогляду, розвитку рефлексії [62, с. 11]. Для молодших школярів

доцільно використовувати оповідання, легенди, ілюстративний матеріал. Для підлітків – елементи дослідницької роботи, проєктну діяльність, дискусії. Для старшокласників – аналіз першоджерел, науково-популярну літературу, самостійні дослідження.

Третьою умовою є організація безпосереднього знайомства з об'єктами духовної спадщини через екскурсії та паломництва. Б. Іваницька досліджує оборонну систему Манявського скиту, зазначаючи, що монастир внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як архітектурну пам'ятку національного значення [52]. Це створює можливості для організації навчальних екскурсій, під час яких учні можуть безпосередньо ознайомитися з історією монастиря, його архітектурою, іконостасом. Важливо, щоб екскурсія не зводилася лише до огляду пам'яток, а включала елементи рефлексії, обговорення, творчі завдання.

Четвертою педагогічною умовою є використання активних та інтерактивних методів навчання. Дослідники П. Вербицька, Л. Воловик, О. Водяний, К. Ковальська та Р. Бондаренко розглядають формування краєзнавчої компетентності як важливу складову сучасної освіти. Успішне формування цієї компетентності можливе за умови застосування сучасних педагогічних технологій, методик дослідницької та практичної діяльності, організації екскурсій, польових досліджень, проєктної роботи та інтерактивних форм навчання [14, с. 60–61]. До таких методів належать: робота з історичними джерелами, створення мультимедійних презентацій, підготовка тематичних виставок, пошуково-дослідницькі проєкти, рольові ігри (наприклад, «Чернечий день», «Лицарі духу»), дебати на морально-етичні теми.

П'ятою умовою є забезпечення міжпредметних зв'язків. Духовна спадщина Манявського скиту має комплексний характер і охоплює історичні, літературні, мистецтвознавчі, музикознавчі, етичні аспекти. Тому її вивчення має відбуватися не в межах одного предмета, а через систему міжпредметних зв'язків. Наприклад, урок історії про православні монастирі може доповнюватися уроком української

літератури про Івана Вишенського, уроком музичного мистецтва про церковний спів та уроком образотворчого мистецтва про іконостас.

Шостою умовою є підготовка педагогічних кадрів до роботи з духовною спадщиною. Л. Петренко у своєму дослідженні аналізує погляди видатних українських педагогів на духовно-моральне виховання та зазначає, що педагог має бути не лише транслятором знань, але й носієм духовних цінностей [55, с. 148]. Учитель, який знайомить учнів з історією Манявського скиту, повинен сам мати сформовані уявлення про його значення, розуміти контекст, володіти методиками виховання ціннісних орієнтацій. Це передбачає проведення спеціальних семінарів, тренінгів, методичних об'єднань для педагогів.

Сьомою умовою є взаємодія школи з батьками та громадськістю. Як зазначає О. Вознюк, на формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді мають вплив суспільство, сім'я як соціальний інститут та навчальні заклади [2, с. 5–6]. Залучення батьків до підготовки та проведення заходів, пов'язаних з вивченням спадщини Манявського скиту (екскурсій, проєктів, виставок), підвищує ефективність виховного впливу. Також доцільно співпрацювати з місцевими музеями, бібліотеками, духовенством, краєзнавцями.

Восьмою умовою є створення емоційно-ціннісного контексту. Духовно-моральне виховання неможливе без емоційного переживання. Тому важливо, щоб знайомство з історією Манявського скиту викликало в учнів не лише інтерес, але й співпереживання, захоплення, повагу. Цьому сприяють використання художнього слова, музики, іконопису, елементів театралізації, особистих свідчень (щоденників, листів, житій).

Для узагальнення інформації про педагогічні умови ефективного використання духовної спадщини доцільно представити їх у вигляді таблиці (див. Додаток Е), яка відображає зміст кожної умови та форми її реалізації.

Аналіз наведених у таблиці педагогічних умов дає підстави для кількох узагальнень. По-перше, ефективне використання духовної спадщини Манявського скиту потребує системного підходу, який охоплює змістові, організаційні, методичні та психолого-педагогічні аспекти. Жодна з умов не є

достатньою окремо – лише їх комплексне застосування забезпечує бажаний результат. По-друге, важливу роль відіграє врахування вікових особливостей учнів: те, що працює для старшокласників (аналіз першоджерел, дебати), не підходить для молодших школярів (їм потрібні оповідання, ілюстрації, ігрові форми). По-третє, підготовка вчителя є критичним фактором успіху – без глибокого розуміння педагогом історії та значення скиту неможливо сформувати ціннісне ставлення в учнів.

Отже, педагогічні умови, визначені в цьому підрозділі, створюють теоретичну основу для практичної роботи з використання духовної спадщини Манявського скиту у формуванні ціннісних орієнтацій молоді. Їх реалізація передбачає цілеспрямовану діяльність педагогічного колективу, спрямовану на інтеграцію матеріалів про скит у навчально-виховний процес, організацію позакласної роботи, залучення батьків та громадськості.

Практична реалізація виховного потенціалу духовної спадщини Манявського скиту передбачає використання різноманітних форм та методів роботи з учнями. Вибір конкретних форм залежить від віку учнів, навчальних цілей, наявних ресурсів та умов. Найбільш ефективними є екскурсії, проєктна діяльність, інтегровані уроки та виховні години. Розглянемо кожну з цих форм детально.

Екскурсія є однією з найбільш дієвих форм ознайомлення учнів з історією Манявського скиту. Як зазначають Ф. Медвідь, А. Бурлака та О. Шаповалова, історико-культурний туризм має невичерпний потенціал для соціально-гуманітарних аспектів виховання патріотизму в молоді. Туризм виступає як суспільне явище, пов'язане з добровільною тимчасовою зміною місця перебування та безпосереднім контактом із середовищем (природним, культурним чи суспільним) [31, с. 240–241]. Манявський скит, розташований у мальовничій карпатській місцевості, є ідеальним об'єктом для організації навчальних екскурсій.

Підготовка та проведення екскурсії до Манявського скиту має включати кілька етапів:

- підготовчий етап (вивчення учнями історії скиту, легенд, життя Іова Княгиницького; розподіл ролей – екскурсоводи, фотографи, дослідники);
- основний етап (безпосереднє відвідування монастиря, огляд Хресто-Воздвиженського собору, знайомство з іконостасом Йова Кондзелевича, відвідування джерела, музейної експозиції);
- підсумковий етап (обговорення вражень, підготовка звітів, фоторепортажів, презентацій, написання творів-роздумів).

Під час екскурсії важливо не лише надати інформацію про історію монастиря, але й створити умови для емоційного переживання учнями побаченого. З цією метою доцільно використовувати елементи художнього слова (читання уривків з «Послання» Івана Вишенського), хвилини тиші (для усвідомлення величини місця), творчі завдання (замальовки, нотатки).

У разі неможливості проведення реальної екскурсії (відстань, воєнний стан, епідеміологічні обмеження) можна використовувати віртуальні екскурсії. Сучасні технології дозволяють створити тривимірні тури монастирем з використанням панорамних фото, відеоматеріалів, аудіосупроводу. Як зазначає А. Сірі, А. Ді Нуццо та С. Маркезіні, проєкт xFORMAL створив інноваційний неформальний спосіб доступу до культурної спадщини через гейміфікацію, що дозволяє відчувати автентичний досвід через контакт з ландшафтами, музеями та археологічними пам'ятками [58, с. 5–6]. Цей досвід може бути використаний для створення віртуальних екскурсій Манявським скитом.

Проєктна діяльність є ще однією ефективною формою роботи. Вона передбачає самостійну дослідницьку роботу учнів під керівництвом учителя. Можливі теми проєктів, пов'язаних з Манявським скитом:

- «Іов Княгиницький – життя та духовний подвиг» (дослідження життєпису засновника);
- «Таємниці Манявського скиту: легенди та реальність» (збір та аналіз народних переказів);
- «Богородчанський іконостас – перлина українського сакрального мистецтва» (мистецтвознавче дослідження);

- «Школа церковного співу в Манявському скиті: історія та традиції»;
- «Манявський скит – осередок православ'я в Галичині» (історичне дослідження);
- «Духовна спадщина Манявського скиту в сучасному вимірі» (аналіз відродження монастиря).

Проектна діяльність розвиває дослідницькі навички, критичне мислення, вміння працювати з джерелами, презентувати результати. Захист проєктів може відбуватися у формі науково-практичної конференції, шкільної виставки, тематичного вечора.

Інтегровані уроки є формою організації навчального процесу, яка передбачає поєднання змісту кількох навчальних предметів навколо однієї теми. Історія Манявського скиту надає багатий матеріал для проведення інтегрованих уроків. Наприклад:

- інтегрований урок історії та української літератури «Манявський скит у контексті боротьби за православ'я на українських землях» (поєднання історичного матеріалу про унію, православні братства, діяльність Петра Могили з аналізом полемічних творів Івана Вишенського);
- інтегрований урок музичного та образотворчого мистецтва «Сакральне мистецтво Манявського скиту: Ірмолої та іконостас» (знайомство з церковними мелодіями, записаними в рукописних Ірмолях, та аналіз іконографічної програми Богородчанського іконостаса);
- інтегрований урок християнської етики та історії «Чернечий устав Манявського скиту як система самовиховання» (аналіз принципів аскетизму, послуху, молитви, праці та мовчання та їх значення для формування моральних якостей).

Проведення інтегрованих уроків вимагає спільної роботи вчителів різних предметів, ретельного планування, добору наочних матеріалів. Однак результат – формування цілісної картини явища, розуміння його багатоаспектності.

Виховні години (години спілкування, класні години) є традиційною формою позакласної виховної роботи. Вони дозволяють у невимушеній

атмосфері обговорити морально-етичні проблеми, сформувати ціннісне ставлення до історико-культурної спадщини. Можливі теми виховних годин, присвячених Манявському скиту:

- «Мандрівка в минуле: знайомство з Манявським скитом» (для молодших школярів);
- «Святий Іов Княгиницький – захисник православ'я та взірець духовності»;
- «Що таке смирення? Роздуми над чернечим уставом Манявського скиту»;
- «Чи потрібна нам сьогодні духовна спадщина минулого?» (дискусія для старшокласників);
- «Манявський скит – український Афон» (віртуальна подорож).

Форми проведення виховних годин можуть бути різноманітними: усний журнал, відеоекскурсія, зустріч з краєзнавцем, літературно-музична композиція, година роздумів, диспут.

Окрім зазначених форм, доцільно використовувати також:

- конкурси малюнків та творів на теми, пов'язані з Манявським скитом;
- тематичні виставки літератури та репродукцій у шкільній бібліотеці;
- зустрічі з представниками духовенства, істориками, краєзнавцями;
- перегляд та обговорення документальних фільмів про скит;
- театралізовані постановки за мотивами життя Іова Княгиницького;
- створення шкільного куточка або музею, присвяченого духовній спадщині рідного краю.

Важливою умовою ефективності всіх форм роботи є їх системність та наступність. Окремі, не пов'язані між собою заходи не дають стійкого виховного ефекту. Натомість розроблена система, яка передбачає вивчення теми на уроках, продовження в позакласній роботі та закріплення в позашкільних заходах, забезпечує формування стійких ціннісних орієнтацій.

Методичне забезпечення ознайомлення учнів з історією Манявського скиту включає: розробку конспектів уроків та виховних годин, створення мультимедійних презентацій, добірку відеоматеріалів, підбірку художніх текстів

та історичних джерел, розробку маршрутів екскурсій, підготовку завдань для проєктної діяльності.

Отже, форми та методи ознайомлення учнів з історією Манявського монастиря є різноманітними та взаємодоповнювальними. Екскурсії забезпечують безпосереднє сприйняття, проєктна діяльність – глибоке дослідження, інтегровані уроки – міжпредметні зв'язки, виховні години – емоційне осмислення. Комплексне використання цих форм дозволяє досягти максимального виховного ефекту у формуванні ціннісних орієнтацій молоді на основі духовної спадщини Манявського скиту.

3.2. Використання уставних принципів Манявського Скиту у формуванні моральних якостей (смирення, працьовитість, співчуття)

Устав Манявського Скиту, розроблений Іовом Княгиницьким на основі студійського статуту та афонських традицій, містить систему принципів, спрямованих на формування високих моральних якостей у ченців. Серед цих принципів особливе місце посідають смирення, працьовитість та співчуття. Ці якості є не лише релігійними чеснотами, але й універсальними цінностями, які можуть бути сформовані в учнівській молоді засобами педагогічного використання духовної спадщини. Сучасна школа потребує пошуку ефективних механізмів виховання цих якостей, особливо в умовах кризи традиційних цінностей та поширення споживацького світогляду.

Смирення як моральна якість передбачає відсутність гордині, готовність визнавати свої помилки, повагу до інших, здатність поступатися власними інтересами заради спільного блага. У чернечому уставі смирення досягалося через послух, виконання найважчих робіт, дотримання субординації, обмеження власної волі. Як зазначає В. Ворожбіт, у спадщині представників релігійно-педагогічного напрямку педагогіки другої половини XIX – початку XX століття пріоритетними серед цінностей були так звані охоронні цінності морального християнського ідеалу духовності людини, серед яких смирення посідало чільне

місце [15, с. 99-100]. Це свідчить про те, що смирення не втратило свого значення й у світській педагогіці, особливо в контексті формування поваги до інших та вміння працювати в колективі.

Працьовитість є другою ключовою якістю, яку формував устав Манявського скиту. Принцип «молись і працуй» (*ora et labora*) був основоположним. Ченці займалися фізичною працею в монастирському господарстві, переписуванням книг, іконописом, виготовленням свічок, випіканням просфор. Як досліджує М. Дмитренко, фольклор та традиційна культура українців, зокрема народні уявлення про працю як чесноту, формували світогляд, менталітет народу, його ідеали [17, с. 66]. Манявський скит у цьому контексті був не лише місцем молитви, але й зразком трудової громади, де кожен член робив свій внесок у спільну справу.

Співчуття (милосердя, емпатія) є третьою якістю, яка активно культивувалася в монастирі. Вона виявлялася в турботі про хворих, допомозі бідним, прийомі мандрівників, підтримці знедолених. Український варіант ісихазму, як зазначає Д. Степовик, ґрунтувався на принципах наслідування Христа й апостолів, тобто на людинолюбстві, братолюбстві, на культурно-виховній, часто жертівній праці [42, с. 5-6]. Співчуття передбачає здатність розуміти емоційний стан іншого, співпереживати, надавати допомогу. У сучасному світі ця якість набуває особливої актуальності в умовах війни, коли мільйони людей потребують підтримки.

Для системного аналізу використання уставних принципів Манявського скиту у формуванні моральних якостей учнівської молоді доцільно представити відповідність між принципами уставу та конкретними моральними якостями (див. Додаток Ж).

Аналіз наведених у таблиці даних дає підстави для кількох висновків. По-перше, кожен уставний принцип має чітке співвіднесення з конкретною моральною якістю, яка може бути сформована в особистості. Послух формує смирення, праця – працюваність, братолюбство – співчуття. По-друге, ці якості мають поведінкові прояви, які можна спостерігати й оцінювати в навчально-

виховному процесі. По-третє, хоча уставний принцип історично реалізовувався в релігійному контексті, сама моральна якість має універсальний, загальнолюдський характер.

Практичне використання уставних принципів Манявського скиту для формування смирення, працьовитості та співчуття в учнівської молоді потребує застосування спеціальних методів і прийомів. Ці методи мають враховувати вікові особливості учнів, їхній рівень розвитку, соціальний контекст. О. Вознюк у своєму дослідженні аналізує психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій як чинник національного виховання. Він наголошує, що від рівня сформованості ціннісних орієнтацій залежать не лише погляди та переконання особистості, але й її громадянська позиція та соціальна активність [2, с. 7–8]. Формування моральних якостей на основі уставних принципів Манявського скиту має відбуватися в контексті розвитку громадянської свідомості.

Для узагальнення методів формування кожної моральної якості доцільно створити таблицю (див. Додаток 3), в якій будуть представлені конкретні виховні методи та форми роботи.

На основі наведених у таблиці даних можна зробити такі узагальнення. По-перше, формування кожної моральної якості вимагає застосування специфічних методів, які відповідають природі самої якості. Для смирення найбільш дієвими є методи, пов'язані з аналізом поведінки інших (приклад, ситуації), для працьовитості – методи активної діяльності (трудове виховання, проекти), для співчуття – методи, що розвивають емоційну сферу (емпатійне слухання, волонтерство). По-друге, запропоновані форми роботи є практично реалізованими в умовах сучасної загальноосвітньої школи. По-третє, важливою є системність: одноразові заходи не формують стійких якостей.

Під час формування смирення особливу увагу слід приділити попередженню таких негативних проявів, як гордість, егоцентризм, зневага до інших. В. Ревуцька в авторефераті дисертації, присвяченій духовно-моральному вихованню школярів у реформаторській педагогіці Німеччини, зазначає, що

виховання смирення не означає приниження особистості. Навпаки, справжнє смирення ґрунтується на адекватній самооцінці та повазі до гідності інших людей [36, с. 373]. Це положення є важливим застереженням для педагогів, які працюють над формуванням цієї якості.

Формування працьовитості має враховувати сучасні реалії: зміну характеру праці, появу нових професій, автоматизацію. Однак базові уявлення про цінність праці, відповідальність за доручену справу, доведення розпочатого до кінця залишаються незмінними. Устав Манявського скиту передбачав, що праця є формою служіння Богу та спільноті. У світській інтерпретації це означає, що кожна діяльність, будь то навчання, домашні обов'язки, громадська робота, має виконуватися сумлінно, з розумінням її значення для інших.

Формування співчуття в сучасних умовах, особливо під час війни в Україні, набуває особливого значення. О. Волох досліджує духовний потенціал хорового мистецтва та його вплив на особистість дитини. Хорова діяльність, як зазначає дослідниця, була в Україні найбільш доступним, емоційним видом дитячої творчості, яка здійснювала величезний вплив на суб'єктивний світ дитячої особистості, породжувала різноманітні глибокі особисті переживання [13, с. 115–116]. Цей досвід може бути використаний для формування співчуття через спільне виконання пісень про мир, добро, допомогу ближньому.

Важливим аспектом є діагностика сформованості моральних якостей. Для оцінювання результатів виховної роботи необхідно мати чіткі критерії та показники (див. Додаток К).

Аналіз наведених у таблиці критеріїв та рівнів дає підстави для кількох висновків. По-перше, кожна з трьох моральних якостей має чітко визначені критерії, які дозволяють педагогу об'єктивно оцінити рівень їх сформованості в учнів. По-друге, перехід з низького на середній та високий рівні вимагає цілеспрямованої виховної роботи, яка включає як теоретичне ознайомлення з якостями (через історію Манявського скиту), так і практичне їх закріплення в реальних життєвих ситуаціях. По-третє, високий рівень передбачає не лише

знання про якість, але й стійку поведінку, внутрішнє прийняття відповідних цінностей.

У практичній роботі з учнями доцільно використовувати такі види завдань, що ґрунтуються на уставних принципах Манявського скиту. Для формування смирення – завдання на аналіз ситуацій, де хтось поводить себе гордовито, обговорення наслідків такої поведінки, вправи на розвиток самокритичності («Мої сильні та слабкі сторони»). Для формування працьовитості – завдання на планування робочого дня, ведення щоденника досягнень, участь у шкільних ярмарках виробів, де учні презентують результати власної праці. Для формування співчуття – завдання на написання листів підтримки військовим, збір речей для переселенців, виготовлення поробок для дитячих будинків.

Важливою умовою успішного формування смирення, працьовитості та співчуття є особистий приклад педагога. Вчитель, який демонструє ці якості у своїй поведінці, є більш переконливим, ніж будь-які теоретичні пояснення. Як зазначає Л. Пісоцька, аналізуючи педагогічну парадигму М. Дарманського, педагог може стати високодуховною особистістю, якщо розуміє свою професійну місію і володіє духовним потенціалом. Виховання та навчання є основними факторами розвитку особистості, а педагог має провідну роль у формуванні цінностей через власну поведінку [34, с. 76].

Отже, уставні принципи Манявського скиту (послух, праця, братолюбство) мають безпосереднє відношення до формування таких моральних якостей, як смирення, працьовитість та співчуття. Ці якості є актуальними для сучасної молоді, особливо в умовах війни та соціальних змін. Педагогічне використання спадщини Манявського скиту дозволяє не лише ознайомити учнів з історичним матеріалом, але й через нього впливати на формування ціннісних орієнтацій. Розроблені таблиці можуть бути використані вчителями для планування та проведення виховної роботи. Системна робота за цими напрямками сприятиме становленню гармонійної, морально зрілої особистості, здатної до смиренного ставлення до інших, відповідальної праці та щирого співчуття.

3.3. Аналіз результатів педагогічного впливу: приклади досвіду, проєктів чи виховних заходів

Для перевірки ефективності запропонованих підходів було розроблено та реалізовано комплекс заходів у межах позакласної виховної роботи з учнями 7-8 класів (14-15 років) загальноосвітньої школи. Вибір цієї вікової групи зумовлений тим, що в підлітковому віці активно формуються світоглядні орієнтири, розвивається рефлексія, зростає інтерес до історико-культурних питань. Дослідження проводилося впродовж одного навчального семестру.

Комплекс заходів отримав назву «Духовна мандрівка до Манявського скиту» і включав три основні компоненти: віртуальну екскурсію монастирем, тематичну виховну годину «Смирення, працьовитість, співчуття – уроки давнього скиту» та конкурс малюнків і творчих робіт «Манявський скит очима сучасників». Загальна кількість учнів, залучених до заходів, становила 48 осіб (два класи). Усі заходи проводилися в позаурочний час з урахуванням вікових особливостей підлітків. Перед початком реалізації комплексу було проведено вхідне анкетування для визначення базового рівня обізнаності учнів про Манявський скит та їхнього розуміння таких моральних якостей, як смирення, працьовитість та співчуття. Після завершення всіх заходів проведено підсумкове анкетування.

Віртуальна екскурсія була організована з використанням мультимедійної презентації, що включала панорамні світлини Хресто-Воздвиженського собору, Богородчанського іконостаса, території монастиря. Оскільки реальне відвідування скиту через віддаленість та умови воєнного стану було ускладнене, віртуальний формат виявився найбільш доцільним. Під час екскурсії учні ознайомилися з історією заснування монастиря, постаттю Іова Княгиницького, діяльністю Івана Вишенського. Особливу увагу приділено іконостасу Йова Кондзелевича як взірцю сакрального мистецтва. Учні мали змогу переглянути світлини окремих ікон, дізнатися про їхню символіку та іконографію. За результатами екскурсії було проведено коротке обговорення вражень. Така форма

роботи, на думку дослідників, є особливо ефективною для формування краєзнавчої компетентності, оскільки поєднує наочність з емоційним переживанням [14, с. 58].

Виховна година «Смирення, працьовитість, співчуття – уроки давнього скиту» проводилася у форматі години роздумів з елементами дискусії. Основою для обговорення стали уставні принципи Манявського скиту, які були адаптовані до сучасного контексту. У вступній частині вчитель нагадав про три основні принципи чернечого життя: послух як основа смирення, фізична праця як основа працьовитості, братолюбство як основа співчуття [8]. Потім учням було запропоновано обговорити питання: «Чи потрібні ці якості сучасній людині?», «Як проявляються смирення, працьовитість та співчуття в повсякденному житті школяра?», «Що означає бути працьовитим в епоху цифрових технологій?». Дискусія показала, що підлітки активно залучаються до обговорення моральних проблем, здатні до самоаналізу, але потребують прикладів з реального життя. У другій частині виховної години учням було запропоновано вправи на розвиток емпатії («Лист підтримки однокласнику, який перебуває у складній життєвій ситуації») та рефлексії («Мої сильні та слабкі сторони у ставленні до праці»). Ці вправи розроблено на основі рекомендацій, представлених у дослідженні психолого-педагогічних умов становлення ціннісних орієнтацій [2, с. 9-10].

Конкурс малюнків і творчих робіт «Манявський скит очима сучасників» став завершальним етапом. Учнім було запропоновано на вибір кілька номінацій: малюнок («Манявський скит у моїй уяві»), твір-роздум («Які уроки я виніс з історії Манявського скиту»), вірш або невелика літературна замальовка. Конкурс тривав два тижні. Участь взяли 42 учні (87,5% від загальної кількості). Було представлено 28 малюнків, 12 творів та 2 вірші. Аналіз малюнків показав, що найбільш надихаючими для учнів виявилися елементи архітектури (собор, вежі, мури) та природа навколо монастиря. Деякі учні зобразили самого Іова Княгиницького або ченців у молитві. У творах школярі найчастіше писали про цінність праці, важливість допомоги іншим та потребу в душевному спокої. Такі

результати свідчать про те, що знайомство з історією скиту викликало не лише пізнавальний інтерес, але й емоційний відгук.

Для оцінювання результативності впровадження запропонованих заходів було проведено анкетування учнів до та після реалізації комплексу «Духовна мандрівка до Манявського скиту». Анкета містила 5 запитань, спрямованих на визначення рівня обізнаності про Манявський скит, розуміння моральних якостей (смирення, працьовитість, співчуття) та готовності дотримуватися цих якостей у повсякденному житті. Результати анкетування представлено в таблиці (див. Додаток Л).

Аналіз наведених у таблиці даних дає підстави для кількох висновків. По-перше, рівень обізнаності учнів про Манявський скит зріс суттєво (із 18,8% до 95,8%), що свідчить про ефективність проведених заходів у подоланні інформаційної прогалини. По-друге, розуміння смирення як моральної якості зросло більш ніж удвічі (з 35,4% до 87,5%), що особливо важливо, оскільки ця якість раніше була найменш зрозумілою серед учнів. По-третє, показники готовності до співчуття були високими спочатку (77,1%), що можна пояснити впливом волонтерського руху та воєнних подій. Однак і цей показник зріс до 95,8% після обговорення братолюбства на основі чернечого уставу.

Важливим джерелом інформації для аналізу педагогічного впливу стали творчі роботи учнів, виконані в межах конкурсу. Було проведено аналіз тематики малюнків та змісту письмових робіт (творів, віршів). Результати аналізу представлено в таблиці (див. Додаток М).

Аналіз наведених у таблиці даних показує, що тематика малюнків зосереджена на архітектурних пам'ятках та природному оточенні, що свідчить про візуальну привабливість скиту для підлітків. В образах ченців учні часто підкреслювали смиренні пози, скромний одяг, зосереджені обличчя. У творах-роздумах найбільш обговорюваною стала тема працьовитості, що співпадає з даними анкетування (91,7% учнів визнають її важливість). Деякі учні наводили приклади з власного життя – допомога батькам, участь у шкільних толоках,

волонтерська робота. Це підтверджує, що знайомство з уставними принципами Манявського скиту [8] сприяло актуалізації цих якостей у свідомості підлітків.

Окрім власного досвіду, у підрозділі проаналізовано приклади впровадження подібних заходів у практиці інших закладів освіти. Зокрема, дослідження А. Шкуренко та О. Чучаліна підтверджує, що викладання предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх школах України набуває дедалі більшого поширення, однак бракує методичних розробок, присвячених конкретним пам'яткам, таким як Манявський скит. О. Гузинець зазначає, що духовно-релігійне виховання є процесом розвитку особистості через прищеплення високих моральних ідеалів, і саме такі проєкти, як описаний вище, реалізують це завдання на практиці [16, с. 59-60].

Особливої уваги заслуговує досвід використання історико-культурної спадщини в умовах війни. У повідомленні «Духовно-моральне виховання дітей та молоді в умовах війни в Україні» зазначається, що Міністерство освіти України активно співпрацює з церквами та релігійними організаціями, а предмети духовно-морального спрямування викладаються у школах з першого по одинадцятий клас [3]. Це створює сприятливі умови для подальшого поширення проєктів, подібних до «Духовної мандрівки до Манявського скиту». Проведений аналіз свідчить, що навіть в умовах, коли реальна екскурсія неможлива, віртуальні форми роботи з використанням мультимедійних засобів є ефективним інструментом формування ціннісних орієнтацій молоді.

Узагальнюючи результати педагогічного впливу, можна зробити такі висновки. По-перше, розроблений комплекс заходів сприяв суттєвому підвищенню рівня обізнаності учнів про Манявський скит (з 18,8% до 95,8%) та розумінню основних моральних якостей, закладених у його уставі. По-друге, дискусійний формат виховної години виявився ефективним для осмислення смирення, працьовитості та співчуття як актуальних цінностей сучасної людини. По-третє, творчі роботи учнів (малюнки, твори) засвідчили емоційне залучення підлітків до теми та готовність рефлексувати власне ставлення до праці, взаємодопомоги, самодисципліни. По-четверте, труднощі, які виникли під час

реалізації (віддаленість монастиря, неможливість реальної екскурсії), були подолані завдяки використанню віртуальних технологій. Подальші перспективи вбачаються в розширенні проєкту на інші класи, залученні батьків до спільної підготовки заходів, створенні постійно діючого шкільного клубу «Дослідники духовної спадщини рідного краю».

Отже, результати аналізу підтверджують ефективність запропонованих у розділі 3 форм і методів роботи з духовною спадщиною Манявського скиту. Системне поєднання екскурсійних (у тому числі віртуальних), дискусійних та творчих форм забезпечує формування стійкого інтересу до історії рідного краю та сприяє вихованню таких моральних якостей, як смирення, працьовитість та співчуття. Наведені приклади з власного досвіду та досвіду інших педагогів доводять, що духовна спадщина Манявського скиту має значний педагогічний потенціал, який може бути успішно реалізований у сучасній школі.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження педагогічного потенціалу духовної спадщини Манявського Христо-Воздвиженського монастиря у формуванні моральних цінностей молоді зроблено такі висновки.

Розкрито поняття духовно-морального виховання у сучасній педагогіці. З'ясовано, що духовність і моральність є взаємопов'язаними категоріями, де духовність передбачає спрямованість на вищі смисли та ідеали, а моральність регулює повсякденну поведінку через систему норм. Визначено, що провідними підходами є системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний та аксіологічний. Доведено, що духовно-моральне виховання не зводиться до передачі знань, а передбачає створення ситуацій самостійного морального вибору.

Визначено роль історико-культурної спадщини у формуванні ціннісних орієнтацій молоді. Встановлено, що спадщина виконує пізнавальну, виховну, ідентифікаційну, естетичну та консолідуючу функції. Доведено, що сакральні пам'ятки (монастирі, храми, іконостаси, рукописні книги) є не лише носіями релігійних смислів, але й втілюють естетичні, етичні та національні ідеали. Обґрунтовано важливість залучення молоді до дослідження та збереження спадщини як засобу виховання громадянськості й патріотизму.

Охарактеризовано виховний потенціал релігійних традицій та духовних центрів України. З'ясовано, що християнські цінності (добро, любов, милосердя, терпимість) можуть бути інтегровані у зміст навчальних предметів. Доведено, що духовні центри – монастирі, лаври, скити – є осередками освіти, культури та книжності, а їх вивчення через екскурсії та паломництва сприяє формуванню самодисципліни, смирення, працьовитості. Встановлено, що сакральне мистецтво (іконопис, церковний спів) має значний естетичний та емоційно-ціннісний потенціал.

Проаналізовано Манявський Скит як об'єкт педагогічного осмислення та його духовно-культурну місію. Встановлено, що монастир був не лише

релігійним, але й важливим національно-духовним центром – «українським Афоном». Виокремлено ключові аспекти його місії: збереження православної ідентичності, розвиток книжності та освіти, функціонування школи церковного співу, створення видатних зразків сакрального мистецтва (Богородчанський іконостас Йова Кондзелевича), дотримання суворого чернечого уставу.

Висвітлено заснування Манявського Скиту та духовну діяльність Іова Княгиницького. З'ясовано, що монастир було засновано у 1606–1611 роках Іовом Княгиницьким за підтримки Івана Вишенського. Доведено, що афонський досвід, освіта в Острозькій академії та особистий подвижницький шлях Іова Княгиницького стали визначальними для формування уставу скиту. Встановлено, що постать засновника є взірцем поєднання глибокої віри, освіченості, педагогічного хисту та патріотизму.

Досліджено роль монастиря у розвитку чернецтва, освіти та духовності в Україні. Встановлено, що скит отримав статус ставропігійного (1620) та протомонастиря (1628), що свідчило про його високий авторитет. Доведено, що освітня діяльність монастиря реалізовувалася через школу церковного співу, книгописну майстерню та іконописну школу. Визначено, що український варіант ісихазму на прикладі Манявського скиту ґрунтувався на принципах людинолюбства, братолюбства та культурно-виховної праці.

Розглянуто устав Манявського Скиту як систему духовно-морального самовиховання. Встановлено, що устав ґрунтувався на п'яти основних принципах: аскетизм, послух, молитва, праця, мовчання. Доведено, що ці принципи були спрямовані на формування конкретних моральних якостей – самодисципліни, смирення, відповідальності, працьовитості, самоконтролю. Визначено, що устав мав універсальне значення і може бути адаптований до сучасних педагогічних практик.

Визначено вплив Манявського монастиря на формування морально-етичних цінностей українського народу. З'ясовано, що скит виступав «твердинею духу», яка століттями протистояла полонізації та окатоличенню, зберігаючи православну ідентичність. Доведено, що вплив відбувався через чернече

служіння, богослужіння, навчання дітей, поширення книг, сакральне мистецтво та паломництва. Встановлено, що сформовані під впливом скиту цінності (вірність вірі, смирення, працьовитість, відповідальність, співчуття, жертовність) залишаються актуальними для сучасного українського суспільства.

Сформульовано педагогічні умови ефективного використання духовної спадщини у формуванні ціннісних орієнтацій молоді. До них віднесено: інтеграцію матеріалів про скит у зміст навчальних дисциплін; врахування вікових особливостей учнів; організацію екскурсій (реальних та віртуальних); використання активних та інтерактивних методів навчання; забезпечення міжпредметних зв'язків; підготовку педагогічних кадрів; взаємодію з батьками та громадськістю; створення емоційно-ціннісного контексту. Доведено, що системне застосування цих умов забезпечує максимальний виховний ефект.

Запропоновано форми та методи ознайомлення учнів з історією Манявського монастиря. До найбільш ефективних форм віднесено: екскурсії (реальні та віртуальні), проєктну діяльність (дослідницькі проєкти за різними темами), інтегровані уроки (поєднання історії, літератури, етики, музичного та образотворчого мистецтва), виховні години (усні журнали, відеоекскурсії, зустрічі з краєзнавцями, години роздумів, диспути). Доведено, що комплексне використання цих форм дозволяє досягти стійкого виховного ефекту.

Розроблено методику використання уставних принципів Манявського Скиту у формуванні смирення, працьовитості та співчуття. Встановлено відповідність: послух формує смирення, праця – працьовитість, братолюбство – співчуття. Запропоновано конкретні методи формування кожної якості (метод прикладу, метод аналізу ситуацій, метод трудового виховання, метод проєктів, метод емпатійного слухання, метод волонтерської діяльності) та форми роботи (обговорення життя Іова Княгиницького, рольові ігри, трудові десанти, благодійні акції, листування з військовими, шефство над молодшими класами). Розроблено критерії та рівні сформованості цих якостей (високий, середній, низький).

Проаналізовано результати педагогічного впливу на прикладі реалізованих заходів. Встановлено, що комплекс заходів «Духовна мандрівка до Манявського

скиту» (віртуальна екскурсія, виховна година, конкурс малюнків та творів) сприяв суттєвому підвищенню рівня обізнаності учнів про скит (з 18,8% до 95,8%) та розумінню моральних якостей (смирення – з 35,4% до 87,5%, працьовитість – з 62,5% до 91,7%, співчуття – з 77,1% до 95,8%). Доведено, що віртуальний формат екскурсії є ефективною альтернативою реальній екскурсії в умовах віддаленості або воєнного стану. Підтверджено, що духовна спадщина Манявського скиту має значний педагогічний потенціал, який може бути успішно реалізований у сучасній школі.

Проведене дослідження дозволило теоретично обґрунтувати та практично підтвердити ефективність використання духовної спадщини Манявського Хресто-Воздвиженського монастиря у формуванні моральних цінностей молоді. Отримані результати свідчать про те, що історичний досвід чернечого подвижництва, уставні принципи скиту, традиції книжності, церковного співу та іконопису мають універсальне значення і можуть бути адаптовані до сучасних педагогічних практик. Розроблені методичні рекомендації, таблиці та критерії оцінювання можуть бути використані вчителями загальноосвітніх шкіл у позакласній виховній роботі, при викладанні гуманітарних дисциплін та в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Подальші перспективи дослідження вбачаються в розширенні проєктної діяльності, створенні постійно діючих шкільних клубів з вивчення духовної спадщини рідного краю та залученні до цієї роботи ширшого кола учасників – батьків, краєзнавців, представників духовенства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Опубліковані джерела

1. Іван Вишенський. Послання до Єпископів (уривки). URL: <https://www.ukrlib.com.ua/styslo/printit.php?tid=430>.

II. Матеріали веб-платформ і відкритих ресурсів

2. Вознюк О. М. Психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій як чинник національного виховання учнівської молоді. URL: https://old.zippo.net.ua/data/files/KafPsihol/MetodRobota/%D0%BC%D1%80_%D0%92%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8E%D0%BA%D0%9E.%D0%9C..pdf (дата звернення: 26.05.2026).

3. Духовно-моральне виховання дітей та молоді в умовах війни в Україні. *Університет менеджменту освіти НАПН України*. 2024. URL: <http://umo.edu.ua/news/dukhovno-moraljne-vikhovannja-ditej-ta-molodi-v-umovakh-vijni-v-ukrajini>.

4. Розвиток школи церковного співу в Манявському Скиті. *Освіта.ua*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/relig/27225/> (дата звернення: 26.05.2026).

III. Монографії і статті

5. Альмес І. Втрачена монастирська книгозбірня: Ліквідація у 1785 р. Скита Манявського й післяісторія його книжкового зібрання. *З історії західноукраїнських земель*. 2019. Вип. 15. С. 37–53. DOI: [10.33402/ZUZ.2019-15-37-53](https://doi.org/10.33402/ZUZ.2019-15-37-53).

6. Антонюк О., Васькіна Н., Остап'юк Г., Юра І. Духовно-моральне виховання учнівської молоді як умова сталого розвитку особистості. *Нова педагогічна думка*. 2024. Т. 117. № 1. С. 51–55. DOI: [10.37026/2520-6427-2024-117-1-51-55](https://doi.org/10.37026/2520-6427-2024-117-1-51-55).

7. Батарейна І. О. Моральне виховання в працях дослідників минулого та сьогодення: історичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у*

вищій і загальноосвітній школах. 2020. С. 10–14. URL: https://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_1/3.pdf

8. Бодоряк Ф. (ігум.). Великий Манявський скит у XVII ст.: специфіка соціально-ієрархічної організації монастирського життя і побуту. *Труди Київської духовної академії*. 2017. № 17. DOI: [10.35332/2411-4677.2017.17.2](https://doi.org/10.35332/2411-4677.2017.17.2).

9. Бодоряк Я. І. Відродження діяльності Скиту Манявського у сучасній українській історіографії. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. № 18. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/604>.

10. Вербицька П. В. Громадянознавчий потенціал пізнання та збереження історико-культурної спадщини засобами історичної освіти. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 14. С. 98–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2013_14_21.

11. Вербицька П. В. Дослідження історико-культурної спадщини як чинник становлення ідентичності особистості. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки*. 2013. Вип. 6. С. 43–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkpnu_i_2013_6_5.

12. Вербицька П. Соціокультурні активи історико-культурної спадщини в українському суспільстві. *Historical and cultural studies*. 2015. Т. 2, № 1. С. 37–41. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/hcs_2015_2_1_10.pdf

13. Волох О. Духовний потенціал хорового мистецтва та його вплив на особистість дитини. *Молодь і ринок*. 2016. № 2. С. 113–117. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Mir_2016_2_27.pdf.

14. Воловик Л. М., Водяний О. М., Ковальська К. В., Бондаренко Р. І. Формування краєзнавчої компетентності здобувачів освіти в умовах сучасного освітнього простору. *Інноваційна педагогіка*. 2022. С. 57–62. DOI: [10.32782/ip/90.9](https://doi.org/10.32782/ip/90.9).

15. Ворожбіт В. О. Духовно-моральне виховання дитини у спадщині представників релігійно-педагогічного напрямку педагогіки другої половини XIX – початку XX століття. *Новий Колегіум*. 2013. № 2. С. 94–101. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/NovKol_2013_2_19.pdf.
16. Гузинець О. В. Духовно-релігійне виховання як сучасна педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання*. 2019. Вип. 28. С. 57–62. URL: <https://enpuir.edu.ua/bitstreams/6915a097-d127-456a-bc56-b8afb2c3768a/download>.
17. Дмитренко М. Українська фольклористика: акценти сьогодення. *Слово і час*. 2016. № 1. С. 58–67. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/bitstreams/1575e646-d57c-40de-9712-5fcf3114ccfa/download>.
18. Дубасенюк О. А. Методи науково-педагогічного дослідження у загальній системі методологічного становлення молодих дослідників. *Нові технології навчання*. 2016. Т. 2, № 89. С. 21–26.
19. Дяченко Н. І. Формування ціннісних орієнтацій школярів у системі роботи бібліотек навчальних закладів. *Науково-методичний супровід функціонування інформаційно-освітнього середовища*. 2015. С. 326.
20. Жерноклеєв О. Великий скит у духовному житті Європи епохи бароко. *Галичина*. 2013. № 24. С. 369–372. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nikp_2013_24_53.pdf.
21. Жерноклеєв О. Скит Манявський: соціум, традиції, виховання. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. Вип. 3. С. 35–39. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/karlec_2011_3_7.pdf.

22. Іванченко Т. М. Formation of mental and moral values of junior pupils in the process of learning. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи* : матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Київ : Фенікс, 2019. С. 157–160. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715654/>

23. Климів В. Українські православні монастирі як чинник національної історії. *Українське релігієзнавство*. 2001. № 20. С. 73–81. DOI: [10.32420/2001.20.1184](https://doi.org/10.32420/2001.20.1184).

24. Кочкурова О. В. Особливості духовного розвитку особистості майбутнього педагога. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*. 2014. № 13. С. 92–95. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmdups_2014_2.13_17.pdf.

25. Кришмарел В. Ю. Релігійна освіта в державних школах: європейський та український контекст. *Проблеми сучасного підручника*. 2013. Вип. 13. С. 121–128. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/download/628/633>.

26. Кугутяк М. Історія Великого Скиту як наукова проблема. *Галичина*. 2013. № 22–23. С. 455–471. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nikp_2013_22-23_57.pdf.

27. Кугутяк М. Монахи Манявського скита вмирили, але не підкорялись імперії. Це те саме, що ми бачили на Майдані... *Кримська Світлиця*. 2016. № 8. URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=16695>.

28. Кугутяк М. Писемні джерела з історії Великого Скиту. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. № 27. С. 16–26. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uks_2015_27_5.pdf

29.Кугутяк М. Скит Манявський: стан і перспективи дослідження. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. № 3. С. 8–17. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/karlec_2011_3_3.pdf

30.Ломачинська І., Ужва В. Релігійна освіта в Україні: проблеми та перспективи. *The Caucasus Economic and Social Analysis Journal of Southern Caucasus*. 2020. Vol. 38, Issue 04. С. 68–74. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/33523/1/I_Lomachinska_C_38_2020_ROUPP.pdf.

31. Медвідь Ф., Бурлака А., Шаповалова О. Соціально-гуманітарні аспекти виховання патріотизму в молоді в рамках історико-культурного туризму. *Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування* : тези доп. IV Міжнар. Наук.-практ. Конф. Львів : ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2022. С. 240–247. URL: [https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10983/2/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0%202022_print%20\(1\).pdf#page=240](https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10983/2/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0%202022_print%20(1).pdf#page=240)

32.Откович Т. Історія експонувань іконостаса церкви Воздвиження Чесного Хреста з монастиря Скит Манявський (Богородчанський іконостас) авторства Йова Кондзелевича. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2009. Вип. 21. С. 34–45. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/21/04.pdf.

33. Петрович В., Чарікова І. Духовно-моральне виховання особистості: історико-педагогічний аспект. *Вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2022. № 10. URL: https://vb.vpba.edu.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/12/10_21.pdf.

34.Пісоцька Л. Педагогічна парадигма М. Дарманського про християнські цінності особистості педагога. *Physical culture and sport: scientific perspective*. 2022. № 3–4. С. 73–78. URL: <https://pcs.khmnua.edu.ua/index.php/pcs/article/view/79>

35.Пісоцька Л. Педагогічна парадигма М. Дарманського про християнські цінності особистості педагога. *Physical culture and sport: scientific perspective*. 2022. № 3–4. С. 73–78. URL: <https://pcs.khmnua.edu.ua/index.php/pcs/article/view/79>

35.Плівачук К. В. Духовно-моральне виховання учнівської молоді як умова ціннісного становлення особистості. *Народна освіта*. 2016. № 2 (29). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3941.

36. Ревуцька С. Духовно-моральне виховання школярів у реформаторській педагогіці Німеччини (70-ті рр. XIX ст. – початок 30-х рр. XX ст.) : автореф. Дис. ... канд. Пед. Наук : 13.00.01. Хмельницький : ХГПА, 2015. 20 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/2520/1/49.pdf>

37. Руско Н. М. Галицька духовна спадщина в контексті національної релігійності українців. *Українське релігієзнавство*. 2025. № 97. С. 87–92. URL: <https://www.uars.info/index.php/uars/article/view/2359>

38. Сіданіч І. Ідеї духовно-морального виховання дітей у поглядах сучасних учених на педагогіку В. О. Сухомлинського. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2013. № 123 (1). С. 280–286. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nz_p_2013_123\(1\)_71.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nz_p_2013_123(1)_71.pdf).

39.Сіданіч І. Педагогічні технології духовно-морального виховання дітей в історії вітчизняної педагогіки і школи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. 2014. Вип. 27. С. 125–132. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3629/>.

40.Сіреджук П. Відомі й невідомі сторінки скрижалей Манявського Скиту. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. № 3. С. 27–34. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/karlec_2011_3_6.pdf.

41.Совгіра С., Гончаренко Г. Виховний потенціал релігії та екології як важливих світоглядних орієнтирів людини. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2017. Вип. 60. С. 22–27. URL:

https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/40/visnuk_22.pdf.

42. Степовик Д. Великий Скит у Маняві в духовному і культурному житті України. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2011. № 3. С. 4–7. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/karlec_2011_3_2.pdf.

43. Сухомлинська О. Рефлексії про генезу духовності в контексті виховання: на шляху до синтезу парадигм. *Історико-педагогічний альманах*. 2005. № 1. URL: <http://ipa.udpu.edu.ua/article/view/15032/12851>.

44. Хоміцький В. Р. Діяльність православних монастирів на території Західної України (1992–2018 рр.). *Південний архів (історичні науки)*. 2022. № 37. С. 106–116. URL: <https://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/43>.

45. Чорна Н. Cultural Heritage of Ukraine: the Problems of Study, Conservation and Use. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University Series History*. 2021. Vol. 36. С. 67–74. DOI: [10.31652/2411-2143-2021-36-67-74](https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-36-67-74).

46. Шевченко Ю. М., Абламонова В. І. Духовно-моральні цінності як основа духовного виховання молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 7. С. 476–485. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/4083/>

47. Шкуренко А., Чучалін О. П. Викладання предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх школах України. *Наука. Освіта. Молодь*. 2018. Ч. 2. С. 224–226. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2018_2/88.pdf.

48. Юрченко О. Перша навчальна книга дитини як відображення культури народу і основа морального виховання в Україні XVIII століття. *Редакційна колегія*. С. 25. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstreams/f8e4a62f-bd72-4ecd-baf5-1a24ca8adb41/download#page=25>.

49.FAZAN T. Формування духовно-моральних цінностей дошкільників на засадах української родинної педагогіки. *Педагогічні науки*. 2021. № 78. С. 178–184. DOI: [10.33989/2524-2474.2021.78.249866](https://doi.org/10.33989/2524-2474.2021.78.249866).

50. From Philosophical Heritage to National Pedagogy: The Transmission of ‘Self-Knowledge’ in Contemporary Ukrainian Education. *Religions*. 2025. Vol. 16. № 10. P. 1–18. URL: <https://www.researchgate.net/publication/396998474>.

51. Guriță I.-A. The Last Pages of a Common History: The Great Skete from Galicia and Sucevița Monastery. *Analele Putnei*. 2015. Vol. XI, iss. 1. P. 321–338. URL: <https://www.analeleputnei.ro/articole/ultimele-pagini-ale-unei-istorii-comune-schitul-mare-din-galitia-si-manastirea-sucevita?lang=en>.

52.Ivanytska B. Peculiarities of the Fortification System of the Incastellated Complex of the Holy Cross Monastery of the Skete Maniavsky. *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications*. Lviv : Lviv Polytechnic National University, 2023. Vol. 19. URL: <https://science.lpnu.ua/fortifications/all-volumes-and-issues/volume-19-2023/peculiarities-fortification-system>.

53.Kolisnyk O. V. Інтеграція християнських цінностей у викладанні навчальних предметів ЗЗСО. *Духовність і мораль у трансформаційному просторі: теорія та практика*. 2024. № 3 (110). С. 45–53. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/973.

54.Leber T. Orthodox Monastic Experience and Hermitic Practice in the Polish-Lithuanian Commonwealth. *Studia Universitatis Babes-Bolyai – Theologia Orthodoxa*. 2023. Vol. LXVIII, No. 1. P. 129–146. URL: <https://www.cceeol.com/search/article-detail?id=1135300>

55.PETRENKO L. Основні напрями духовно-морального виховання дітей у закладах дошкільної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. № 28. С. 146–152. URL: <http://sources.pnpu.edu.ua/article/view/250374>.

56.Rohova O., Sychenko V., Lysokolenko T. The Analysis of Ukrainian Policy in the Field of State-Religious Education: Secondary School. *The Person and the Challenges*. 2024. Vol. 14, no. 1. DOI: [10.15633/pch.14107](https://doi.org/10.15633/pch.14107).

57.Senyk S. The Great Skete in the Carpathians (book review). *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*. 2015. Section III, Vol. 28 (34). P. 295–298. DOI: [10.5281/zenodo.7924845](https://doi.org/10.5281/zenodo.7924845).

58.Siri A., Di Nuzzo A., Marchesini S. Playing with the cultural pilgrimage to stimulate tourism: the xFORMAL project on cultural heritage and informal learning. *Open Research Europe*. 2024. Vol. 3, 93. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10951561/>.

59.Terletsy R. V. The Issue of Teaching Religious Studies in Ukrainian Educational Institutions. Relevance of Implementing Ideological Principles in Schools in Post-War Ukraine and Global Practices. *Uzhhorod National University Herald Series Law*. 2024. Vol. 1, No. 80. С. 588–595. DOI: [10.24144/2307-3322.2023.80.1.90](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.90).

IV. Енциклопедичні видання.

60.Богородчанський іконостас. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Богородчанський_іконостас (дата звернення: 26.05.2026).

61. Манявський скит. *Енциклопедія історії України* : Т. 6: Ла–Мі / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2009. 790 с. URL: https://www.history.org.ua/?termin=Manyavsky_skyt (дата звернення: 26.05.2026).

V. Підручники, посібники і методичні матеріали

62. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / М. Й. Боришевський, Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін. ; за заг. Ред. М. Й. Боришевського. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.

63. Чернілевський Д. В., Дубасенюк О. А., Вознюк О. В., Космачова Н. В. *Духовна культура особистості* : навчальний посібник. Вінниця : АМСКП, 2013. 412 с.

64. Чернілевський Д. В., Євтух М. Б., Таланчук П. М. *Духовна культура особистості* : навчальний посібник. 3-є вид., допов. Вінниця : АМСКП, 2013. 412 с.

VI. Автореферати дисертацій і дисертації

65. Откович Т. В. Iconostasis from the Church of Exaltation of the Holy Cross of Skyt Manyavskyi Monastery (Bohorodchany Iconostasis). Culturological Context : PhD Thesis. Ivano-Frankivsk : Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2012. 230 p. URL: <https://uacademic.info/en/document/0412U005940>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Підходи до визначення поняття «духовно-моральне виховання» у сучасній педагогіці

Автор(и)	Визначення	Ключовий акцент
Шевченко Ю. М., Абламонова В. І.	Процес формування духовно-моральних цінностей через залучення учня до ситуацій морального вибору	Ситуація вибору, читацька компетентність
Антонюк О., Васькіна Н., Остап'юк Г., Юра І.	Цілісний процес засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки	Освітнє середовище, педагогічні умови
Батарейна І. О.	Систематична робота з виховання навичок культури поведінки, орієнтація на високоморальну особистість	Культура поведінки, всебічний розвиток
Плівачук К. В.	Умова ціннісного становлення особистості, що включає моральний розвиток і ціннісні орієнтації	Ціннісні орієнтації, позакласна робота
Колектив авторів під ред. Боришевського М. Й.	Процес, що враховує соціально-психологічні та психолого-педагогічні чинники виховання і самовиховання духовності	Самовиховання, вікові особливості

Джерело: сформовано автором за даними [2; 3; 10; 38; 52]

Додаток Б

Функції історико-культурної спадщини у формуванні ціннісних орієнтацій молоді

Функція	Зміст	Педагогічний потенціал
Пізнавальна	Передача знань про історію, культуру, традиції народу	Формування історичної свідомості, розширення кругозору
Виховна	Трансляція моральних норм, ідеалів, зразків поведінки	Засвоєння загальнолюдських і національних цінностей
Ідентифікаційна	Формування почуття належності до спільноти, народу, держави	Розвиток національної самосвідомості, патріотизму
Естетична	Розвиток здатності сприймати і цінувати красу	Формування естетичного смаку, емоційно-ціннісного ставлення
Консолідуєча	Об'єднання людей навколо спільних цінностей і символів	Зміцнення соціальної згуртованості, громадянської єдності

Джерело: сформовано автором за даними [7; 8; 9; 12; 51; 63]

Додаток В**Виховний потенціал релігійних традицій та духовних центрів України**

Компонент	Зміст	Форми реалізації у вихованні
Релігійні цінності	Добро, любов, милосердя, терпимість, прагнення істини	Інтеграція у зміст навчальних предметів
Духовні центри (монастирі, скити)	Осередки освіти, культури, книжності	Екскурсії, паломництва, вивчення історії
Церковна традиція	Літургійне життя, молитва, піст, аскетика	Формування самодисципліни, смирення, працьовитості
Сакральне мистецтво	Іконопис, церковний спів, архітектура	Естетичне виховання, розвиток емоційно-ціннісної сфери

Джерело: сформовано автором за даними [15; 24; 26; 31; 36; 45; 48; 53; 58]

Додаток Г

Основні напрями діяльності Манявського скиту та їх виховний потенціал

Напрямок діяльності	Конкретні форми	Виховний потенціал
Богослужіння та чернече життя	Дотримання студійського уставу, щоденні богослужіння, молитва, піст	Формування дисципліни, смирення, відповідальності, самовідданості
Книжна справа	Переписування книг, створення рукописів, формування бібліотеки	Розвиток грамотності, поваги до знань, збереження культурної спадщини
Церковний спів	Школа церковного співу, створення Ірмолоїв, підготовка співаків	Естетичне виховання, розвиток музичних здібностей, долучення до літургійної традиції
Іконопис	Створення іконостаса Йовом Кондзелевичем, іконописна майстерня	Візуальна трансляція біблійних сюжетів, формування естетичного смаку, релігійно-моральне виховання
Освіта	Навчання дітей грамоти, співу, читання	Поширення грамотності, формування світогляду, передача цінностей

Джерело: сформовано автором за даними [1; 20; 24; 32; 34; 40; 46; 56]

Додаток Д

Основні принципи уставу Манявського скиту як система духовно-морального самовиховання

Принцип уставу	Зміст	Якості, що формуються
Аскетизм	Помірність у їжі, відмова від зайвих матеріальних благ, фізична праця	Самодисципліна, скромність, витривалість
Послух	Підкорення ігумену, старшим ченцям, статуту	Смирення, повага до авторитету, відповідальність
Молитва	Щоденне виконання богослужбового кола, усамітнена молитва	Духовна зосередженість, віра, внутрішній спокій
Праця	Фізична праця в монастирі, господарська діяльність	Працьовитість, самостійність, почуття обов'язку
Мовчання	Обмеження пустих розмов, збереження внутрішньої тиші	Самоконтроль, внутрішня дисципліна, рефлексія

Джерело: сформовано автором за даними [4; 21; 30; 62; 65]

Додаток Е

**Педагогічні умови ефективного використання духовної спадщини
Манявського скиту**

Педагогічна умова	Зміст умови	Форми реалізації
Інтеграція у зміст навчальних дисциплін	Включення матеріалів про скит до програм з історії, літератури, етики, мистецтва	Окремі теми на уроках, модулі, факультативи
Врахування вікових особливостей	Диференціація змісту та методів залежно від віку учнів	Оповідання (молодші класи), дослідницька робота (підлітки), аналіз першоджерел (старшокласники)
Організація екскурсій та паломництв	Безпосереднє знайомство з об'єктами спадщини	Навчальні екскурсії, віртуальні тури, паломницькі поїздки
Використання активних методів навчання	Залучення учнів до активної пізнавальної діяльності	Проектна робота, дослідження, рольові ігри, дебати
Міжпредметні зв'язки	Координація змісту різних навчальних предметів	Інтегровані уроки, міжпредметні проєкти, тематичні тижні
Підготовка педагогічних кадрів	Формування готовності вчителів до роботи з духовною спадщиною	Семінари, тренінги, методичні об'єднання, самоосвіта
Взаємодія з батьками та громадськістю	Залучення сім'ї та соціуму до виховного процесу	Спільні екскурсії, батьківські збори, співпраця з музеями та бібліотеками

Створення емоційно- ціннісного контексту	Забезпечення емоційного переживання учнями моральних змістів	Художнє слово, музика, іконопис, театралізація, особисті свідчення
---	---	--

Джерело: сформовано автором за даними [10; 11; 12; 57; 58; 60]

Додаток Ж

Відповідність уставних принципів Манявського скиту та моральних якостей особистості

Уставний принцип	Моральна якість	Зміст якості	Прояви в поведінці
Послух, підкорення старшим, відмова від власної волі	Смирення	Здатність визнавати свої обмеження, поважати інших, не вивищуватися, приймати критику	Уникання хвальби, готовність допомогти без очікування похвали, ввічливість, терпіння
Фізична праця, виконання господарських обов'язків, невтомна діяльність	Працьовитість	Ставлення до праці як до цінності, здатність до систематичної роботи, відповідальне виконання завдань	Самостійне виконання домашніх обов'язків, старанність у навчанні, участь у шкільних суботниках
Турбота про хворих, допомога бідним, прийом мандрівників	Співчуття (миłosердя)	Здатність розуміти почуття іншого, співпереживати, надавати безкорисливу допомогу	Участь у волонтерських акціях, турбота про молодших і старших, допомога однокласникам

Джерело: сформовано автором за даними [14; 16; 46]

Додаток 3

Методи та форми формування моральних якостей на основі уставних принципів Манявського скиту

Моральна якість	Уставний принцип	Методи формування	Конкретні форми роботи
Смирення	Послух, підкорення, відмова від власної волі	Метод прикладу, метод виховання відповідальності, метод аналізу ситуацій	Обговорення життя Іова Княгиницького, аналіз ситуацій морального вибору, рольові ігри «Вчимося поступатися», ведення щоденника вдячності
Працьовитість	Фізична праця, господарські обов'язки	Метод трудового виховання, метод проєктів, метод заохочення	Організація чергувань, трудові десанти, виготовлення поробок, проєкт «Моя праця на благо школи», тематичні класні години
Співчуття	Турбота про хворих, допомога бідним	Метод емпатійного слухання, метод волонтерської діяльності, метод аналізу художніх творів	Участь у благодійних акціях, листування з військовими, шефство над молодшими класами, перегляд та обговорення фільмів про милосердя

Джерело: сформовано автором за даними [11; 14; 16; 46]

Додаток К

Критерії та рівні сформованості моральних якостей на основі уставних принципів Манявського скиту

Якість	Критерії	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Смирення	Поведінка у конфліктних ситуаціях, ставлення до критики, здатність визнавати помилки	Спокійне реагування на критику, визнання помилок, уникання конфліктів	У більшості ситуацій адекватна поведінка, але іноді проявляє гордість	Часті конфлікти, несприйняття критики, небажання визнавати помилки
Працьовитість	Ставлення до навчання, виконання доручень, самостійність	Висока навчальна мотивація, відповідальність, ініціативність у праці	Добросовісне виконання обов'язків, але без ініціативи	Небажання працювати, ухиляння від доручень, низька самостійність
Співчуття	Реакція на страждання інших, допомога потребуючим, участь у волонтерських акціях	Активна допомога, ініціатива в благодійних справах, глибоке співпереживання	Допомагає після прохання, співчуває, але не завжди діє	Байдужість до чужого болю, відмова від допомоги, егоїзм

Джерело: сформовано автором за даними [11; 13; 39]

Додаток Л

**Результати анкетування учнів до та після проведення заходів проєкту
«Духовна мандрівка до Манявського скиту»**

Запитання анкети	Так (до), %	Так (після), %	Зміна, %
Чи знаєте ви, що таке Манявський скит?	18,8	95,8	77
Чи можете ви назвати ім'я засновника скиту?	8,3	89,6	81,3
Чи розумієте ви, що означає «смирення» як моральна якість?	35,4	87,5	52,1
Чи вважаєте ви працьовитість важливою якістю для сучасної людини?	62,5	91,7	29,2
Чи готові ви допомогти тому, хто потребує (співчуття)?	77,1	95,8	18,7

Джерело: сформовано автором за результатами власного дослідження

Додаток М

Таблиця 3.6 – Аналіз тематики творчих робіт учнів за результатами проведених заходів

Номінація	Основні теми	Кількість робіт	Типові цитати/образи
Малюнок	Архітектура монастиря, природа Карпат, образ ченця, іконостас	28	«Товсті мури, високі бані, ліс навколо – ніби час зупинився»
Твір-роздум	Цінність праці, важливість допомоги іншим, смирення як сила	12	«Смирення – це не слабкість, а вміння тримати себе в руках»
Вірш	Краса монастиря, натхнення від історії, заклик до добра	2	«У Карпатах стоїть древній скит, Де душа знаходить спокій і мир»

Джерело: сформовано автором за результатами власного дослідження

Додаток Н**План-конспект**

Дата

Тема уроку: Манявський скит очима сучасників

Клас - 10 клас

Тема уроку: Манявський скит очима сучасників

Мета:

Навчальна:

- сформувати цілісне уявлення про історію виникнення та розвитку Манявського скиту (інформаційна, хронологічна компетентності);
- ознайомити учнів із діяльністю засновника монастиря Іова Княгиницького (інформаційна, логічна компетентності);
- розкрити передумови створення Манявського скиту на початку XVII ст. (хронологічна, логічна компетентності);
- охарактеризувати Манявський скит як важливий духовний центр Прикарпаття (інформаційна, культурна компетентності);
- дослідити роль монастиря у збереженні православної традиції українського народу (громадянська, аксіологічна компетентності);
- ознайомити учнів зі свідченнями сучасників про життя та діяльність монастиря (інформаційна, мовленнєва компетентності);
- проаналізувати історичні джерела, що характеризують Манявський скит у різні історичні періоди (інформаційна, логічна компетентності);
- визначити особливості архітектури та оборонного комплексу монастиря (просторова, культурна компетентності);
- розкрити значення Манявського скиту в культурному та духовному житті України (культурна, громадянська компетентності);
- сформувати знання про історичну долю Манявського скиту від заснування до відродження в незалежній Україні (хронологічна, інформаційна компетентності).

Розвивальна:

- розвивати вміння працювати з історичними документами та джерелами (інформаційна, логічна компетентності);
- удосконалювати навички аналізу та інтерпретації історичних фактів (логічна, інформаційна компетентності);
- розвивати критичне мислення під час опрацювання свідчень сучасників (логічна, громадянська компетентності);
- розвивати вміння порівнювати історичні події та явища (логічна, хронологічна компетентності);
- розвивати навички встановлення причинно-наслідкових зв'язків між історичними процесами (логічна компетентність);

- розвивати вміння аргументовано висловлювати власну думку щодо історичних подій (мовленнєва, соціальна компетентності);
- розвивати навички роботи в групах та співпраці під час виконання завдань (соціальна, громадянська компетентності);
- розвивати вміння працювати з історичною картою та визначати місце розташування історичних об'єктів (просторова, інформаційна компетентності);
- розвивати творчі здібності через виконання дослідницьких і проблемних завдань (інноваційність, логічна компетентності);
- розвивати вільне володіння державною мовою під час усних відповідей, дискусій та презентацій результатів роботи (мовленнєва, соціальна компетентності).

Виховна:

- виховувати повагу до духовної та культурної спадщини українського народу (культурна, аксіологічна компетентності);
- формувати національну свідомість та історичну пам'ять (громадянська, аксіологічна компетентності);
- виховувати шанобливе ставлення до пам'яток історії та культури України (культурна, громадянська компетентності);
- сприяти усвідомленню значення православної традиції в історії України (аксіологічна, громадянська компетентності);
- формувати почуття патріотизму через вивчення історії рідного краю (громадянська, аксіологічна компетентності);
- виховувати відповідальність за збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь (громадянська, культурна компетентності);
- формувати толерантне ставлення до різних поглядів та переконань (соціальна, громадянська компетентності);
- виховувати повагу до праці духовних діячів та історичних особистостей (аксіологічна, культурна компетентності);
- сприяти формуванню моральних цінностей на основі християнських ідеалів добра, милосердя та справедливості (аксіологічна, громадянська компетентності);
- виховувати активну громадянську позицію та відповідальне ставлення до вивчення історії України (громадянська, аксіологічна компетентності).

Тип уроку. Практичне заняття.

Обладнання. Ноутбук, мультимедійний проєктор, презентація «Манявський скит очима сучасників», історична карта Прикарпаття XVII ст., фотографії Манявського скиту, уривки історичних джерел, картки для групової роботи.

Основні терміни. Манявський скит, ставропігія, чернецтво, ігумен, паломництво, православ'я, культурна спадщина, духовний центр.

Основні дати

- 1606 р. – заснування Манявського скиту;
- 1611 р. – завершення формування монастирського комплексу;
- 1620 р. – отримання права ставропігії;
- XVII ст. – період найбільшого розквіту монастиря;
- 1785 р. – закриття монастиря австрійською владою;
- 1998 р. – відновлення діяльності Манявського скиту.

Основні постаті

- Іов Княгиницький;
- Феодосій Манявський;
- Петро Могила;
- Йосиф Шумлянський;
- Іван Вагилевич;
- Денис Зубрицький.

План уроку

1. Передумови виникнення Манявського скиту.
2. Заснування та діяльність Іова Княгиницького.
3. Манявський скит як духовний центр Прикарпаття.
4. Манявський скит у свідченнях сучасників.
5. Значення Манявського скиту для української культури.

Хід уроку

К-ть часу	Етап уроку	Учбово-виховна діяльність вчителя	Навчальна діяльність учнів	Примітки Компетентност і
1 хв	I.Організаці йний етап	- Привітання з учнями, перевірка присутніх. - Емоційне налаштування до заходу.		Мовленнєва аксіологічна
5 хв	II. Перевірка дз		Усне опитування - Які православні монастирі діяли на українських землях у XVII столітті? - Яку роль відігравали монастирі в житті українського суспільства? - Що таке ставропігія? - Які риси характерні для православного чернецтва? Робота коло дошки Намалюйте на дошці схему «Життєвий шлях Манявського скиту: від його заснування і до сучасних днів» Зразок схеми (учень малює крейдою): Манявський скит	Мовленнєва <i>Хронологічна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i>

			Заснування: • 1606 рік, Іов Княгиницький. Розквіт: • XVIIст., ставропігія, центр православ'я. Закриття: • 1785 рік, наказ від австрійської влади. Відродження: • 1998 рік за стараннями митрополита Іоасафа. Питання вчителя після схеми: - Яка була значима діяльність Іова Княгиницького? (сприяв розвитку православ'я на Прикарпатті) - Що таке ставропігія? (незалежність від вселенського патріарха) Письмова робота 1. Дайте визначення термінам (2 бали): - Православ'я -	Громадянська
--	--	--	---	--------------

			- Ігумен – _____ 2. Заповніть пропуски (3 бали): - Манявський був заснований в _____ році. - Найбільшого розквіту монастир мав в _____ – _____ роки). - У _____ році монастир був закритий австрійською владою. 3. Дайте відповідь на питання (5 балів): - Чому Манявський монастир є символом духовності українців? Наведіть 2-3 приклади.	Інформаційна Логічна
2 хв	ІІІ. Мотиваційний етап	Уявіть собі, що ми перенеслися на чотириста років назад. Перед нами високі Карпатські гори, густі ліси та вузькі стежки. Після тривалої подорожі ми раптом бачимо величний монастир, схований серед гірських схилів. Тут панує тиша, яку порушують лише дзвони та спів монахів. Сьогодні ми спробуємо поглянути на Манявський скит очима його сучасників. Яким вони бачили монастир? Що їх найбільше вражало? Чому про нього знали далеко за межами Прикарпаття? Саме на ці запитання ми спробуємо знайти відповіді під час нашого уроку.	Питання після перегляду 1.Що найбільше привернуло увагу після перегляду відео? Чому? 2.Чому Манявський став релігійним осередком українського народу? 3 . Які емоції у вас викликало відео?	Аксіологічна Логічна

		Перегляд короткого відеофрагмента про Манявський скит. https://www.youtube.com/watch?v=KxzjzKuoBKg&p=ygUd0LzQsNC90Y_QstGB0YzQutC40Lkg0YHQutC40YI%3D		
1 хв	IV. Актуалізаційний етап		Усне опитування – Якими були особливості політичного життя УСРР у 1920–1930-х роках? – Що таке тоталітарний режим? Які його характерні ознаки? – Як, на вашу думку, держава може впливати на розвиток освіти, науки та культури? – Як ви думаєте, чому тоталітарна влада боялася не лише політиків чи військових, а особливо – письменників, поетів, режисерів, акторів?	<i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i>
28 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	1. <u>Заснування Манявського монастиря.</u> На початку XVII століття українські землі переживали складний період. Православна церква зазнавала утисків, а український народ потребував духовної підтримки та захисту своєї віри. Саме в цей час	Метод: «Мозковий штурм» • Що ви знаєте про Манявський скит? • Які історичні пам'ятки Прикарпаття вам відомі?	<i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i>

на Прикарпатті з'являється один із найвідоміших монастирів України – Манявський скит.

Його засновником був Іов Княгиницький – видатний церковний діяч, який тривалий час перебував на Святій Горі Афон у Греції. Повернувшись на Батьківщину, він прагнув створити осередок духовного життя за зразком афонських монастирів. Так у 1606 році серед карпатських гір було засновано Манявський скит.»

• Чому духовні центри відігравали важливу роль у житті народу?

Вправа «Логічний ланцюжок»

Розташуйте події в правильній послідовності (усно або на картках):

А. Заснування монастиря монахом Пахомієм.

Б. Скасування цісарського указу про ліквідацію скиту.

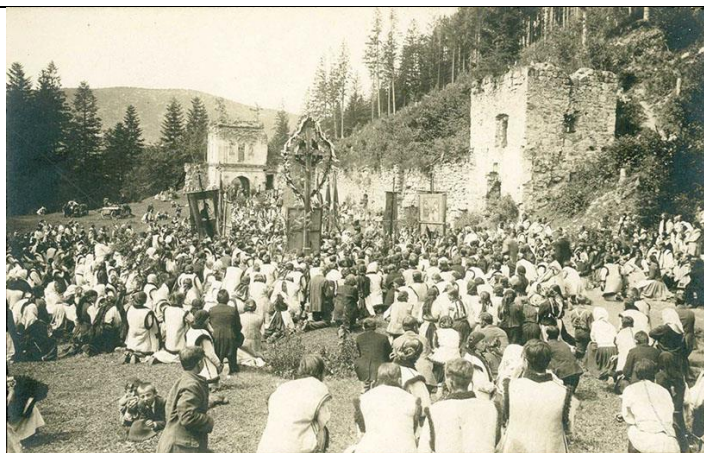
В. Праця митрополита Іоасафа щодо відродження монастиря..

Г. Побудова Свято-Духівського храму монастиря.

Д. Смерть Іова Княгиницького.

Аксіологічна

Логічна

2. Манявський скит як духовний центр

«Манявський скит швидко став відомим далеко за межами Прикарпаття. Сюди приходили паломники з різних українських земель, а також із Молдови та інших православних країн. Монахи не лише молилися, а й переписували книги, навчали молодь, поширювали християнські цінності. Завдяки високому авторитету монастир отримав право ставропігії, тобто підпорядковувався безпосередньо Константинопольському патріархові.

МЕТОД «ЗНАЙДИ ПОМИЛКУ»

Учитель говорить твердження, учні виправляють:

1. «У 1628 році заснували Манявський скит»
2. «Монастир розташований на теренах Тернопільщини»
3. «Після 2000 року почалося відродження монастиря»
4. «Центр православ'я на Прикарпатті вважають Свято-Михайлівський скит»

Логічна

Аксіологічна

Саме тому Манявський скит часто називали “Українським Афоном”.»

3. Монастир очима сучасників.

Про Манявський скит залишилося чимало спогадів сучасників. Вони описували не лише красу карпатської природи, а й суворий спосіб життя монахів. Один із сучасників писав, що монастир розташований серед густих лісів та високих гір, а його мешканці проводять життя в молитві, пості та праці. Інші автори наголошували на тому, що монастир був місцем духовного очищення та осередком православної культури. Отже, для більшості людей Манявський скит був не просто монастирем, а символом віри, духовної сили та незламності українського народу.»

4.Архітектурні особливості Манявського скиту

*Інформаційна
Культурна*

Аксіологічна

Манявський скит поєднував у собі риси монастиря та фортеці. Його оточували високі кам'яні мури з вежами, які захищали ченців і місцевих жителів від нападів ворогів.

Архітектурний ансамбль монастиря гармонійно вписувався в природний ландшафт Карпат. Саме тому багато мандрівників захоплювалися не лише духовною атмосферою обителі, а й її зовнішнім виглядом.»

Усне опитування

1. Яку роль відігравало православ'я в житті населення Прикарпаття?
2. Чому місцем для заснування Манявського скиту саме Карпати?
3. Яку роль відігравав Манявський скит у духовному житті українців?
4. Якими були основні заняття ченців Манявського скиту?
5. Які архітектурні особливості мав Манявський скит

Культурна

Логічна

5.Значення Манявського скиту

«Протягом століть Манявський скит був одним із найважливіших духовних центрів України. Він сприяв збереженню православної віри, розвитку культури та освіти.

Навіть після закриття монастиря австрійською владою пам'ять про нього не зникла. У незалежній Україні діяльність скиту була відновлена, і сьогодні він залишається важливою духовною святинею та пам'яткою української історії.

Таким чином, Манявський скит є не лише пам'яткою архітектури, а й символом духовної стійкості українського народу.»

6. Сучасне життя монастиря.

Сьогодні Манявський скит є діючим православним чоловічим монастирем і важливим духовним центром Прикарпаття. Після відродження наприкінці XX століття монастир знову став місцем молитви, чернечого життя та паломництва.

ПРИЙОМ «ТРИ РЕЧЕННЯ – ДВІ ПРОБЛЕМИ – ОДИН ВИСНОВОК» (письмово)

Завдання:

Напишіть:

- **3 речення** про досягнення духовності в Україні
- **2 речення** про проблеми, з якими стикалися богослови в Україні.
- **1 речення** – головний висновок

Робота з текстом

Береться уривок з книги «Великий скит в Карпатах»

		У монастирі постійно проживає братія (монахи), які дотримуються традиційного чернечого уставу: молитва, піст, праця та духовне служіння. Тут щодня відбуваються богослужіння, а у великі церковні свята приїжджає багато паломників з усієї України. Скит також виконує важливу культурно-освітню функцію: • проводяться екскурсії для туристів і школярів; • зберігаються історичні пам'ятки та відновлюються старовинні споруди; • популяризується історія українського чернецтва. Водночас монастир розташований у гірській місцевості, тому сьогодні він потребує постійної уваги й охорони через природні процеси (зсуви ґрунту, вплив води). Незважаючи на це, він залишається активним духовним центром і символом відродження давніх традицій.	Питання для учнів: 1. Яку роль сьогодні відіграє Манявський монастир? 2. Хто проживає у монастирі? 3. Чому монастир важливий не лише як релігійний, а й як культурний об'єкт? Логічне завдання Встановіть відповідність: • Духовна функція – • Культурна функція – • Освітня функція – Пояснити своїми словами.	<i>Аксіологічна</i> <i>Логічна</i> <i>Культурна</i> <i>Громадянська</i> <i>Соціальна</i> <i>Логічна</i> <i>Культурна</i>
--	--	---	--	---

				<i>Аксіологічна</i> <i>Соціальна</i>
5 хв	VI. Систематизація	Сьогодні ми дізналися про історію виникнення Манявського скиту, його засновника Іова Княгиницького, роль монастиря у поширенні православ'я на Прикарпатті та значення цієї святині для українського народу. Ми також ознайомилися зі свідченнями сучасників, які описували Манявський скит як місце духовної сили, молитви та культурного розвитку. Тепер спробуємо узагальнити отримані знання та визначити, чому Манявський скит називають духовною перлиною Карпат.»	Вправа «Скриня історичної пам'яті» Учитель демонструє зображення скрині (або малює її на дошці) та пропонує учням уявити, що вони можуть покласти до неї лише 5 найважливіших понять або фактів, які повинні залишитися для майбутніх поколінь. Завдання: Запишіть у зошит п'ять понять, дат, імен або фактів, без яких неможливо розповісти історію Манявського скиту. Наприклад: • Іов Княгиницький; • 1606 рік;	<i>Логічна,</i> <i>культурна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Логічна</i>

			• православ'я; • «Український Афон»; • духовний центр Прикарпаття. Після виконання завдання 2–3 учні зачитують свої варіанти та пояснюють свій вибір	
2 хв	VII. Висновки	Отже, сьогодні ми з'ясували, що Манявський скит є однією з найвизначніших православних святинь України та важливою пам'яткою історико-культурної спадщини Прикарпаття. Ми дізналися, що монастир був заснований Іовом Княгиницьким на початку XVII століття та став потужним духовним осередком, який відіграв важливу роль у збереженні православної віри та національних традицій українського народу. Свідчення сучасників дають нам можливість побачити Манявський скит очима людей минулого. Вони захоплювалися його мальовничим розташуванням серед Карпатських гір, суворим чернечим життям та високим духовним авторитетом монастиря. Манявський скит був не лише місцем молитви, а й центром		<i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i>

		освіти, культури та духовного просвітництва. Саме тому його називали «Українським Афоном». Сьогодні Манявський скит залишається символом духовної стійкості, незламності українського народу та важливим місцем паломництва. Його історія нагадує нам про необхідність берегти та шанувати нашу культурну й духовну спадщину. Отже, Манявський скит є не лише пам'яткою минулого, а й важливою частиною сучасної української духовної культури.»		
1 хв	VIII. Домашнє завдання		Обов'язкове завдання (для всіх) Напишіть есе (5–7 речень) на одну з тем (на вибір): 1. «Чому Манявський скит називають духовною перлиною Прикарпаття?» 2. «Манявський скит – символ духовної стійкості українського народу» 3. «Що вражає мене у історії монастиря найбільше» Творчі завдання (на вибір) <u>1. «Лист з минулого»</u>	<i>Аксіологічна, мовленнєва, логічна, хронологічна, інноваційність.</i>

Напишіть листа від імені засновника монастиря Іова Княгиницького до сучасного українського підлітка (вашого ровесника).

2. «Сторінка в соціальних мережах»

Уявіть, що теперішній священноархимандрит обителі митрополит Іоасаф має сторінку в Instagram / TikTok / Facebook у 2026 році.

Що потрібно зробити:

- Придумати нікнейм / назву сторінки.
- Написати 3–5 постів (які б фото виклав, які б тексти написав).
- Придумати 2–3 коментарі від інших персонажів